

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΟ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ

ΜΕΡΟΣ Β'

ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΚΑΙ ΔΕΣΠΟΤΩΝ ΓΑΜΟΙ¹

Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς μετὰ χεῖρας μελέτης ὠμιλήσαμεν περὶ τῶν λαϊκῶν γάμων κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους. Ἐξετάσωμεν νῦν τὰ κατὰ τοὺς βασιλικούς καὶ πριγκιπικούς τοιοῦτους.

Μία τῶν φροντίδων τοῦ παλατίου ἦτο καὶ ἡ ἐξεύρεσις νύμφης διὰ τὸν βασιλέα ἢ τὸν διάδοχον. Τὰ προσόντα, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ κοσμῶσι τὴν μέλλουσαν Αὐγούσταν δὲν ἦσαν μόνον ἡ εὐγένεια τῆς καταγωγῆς, ἥτις παρετηρεῖτο, ἀφ' ἧς μάλιστα ἐποχῆς ἡ βασιλεία ἐγένετο κληρονομική, ἀλλὰ καὶ ἡ παρθενία καὶ τὸ κάλλος τοῦ σώματος. Οὕτω Θεοδόσιος ὁ Β' ἤθελε

¹ Περὶ βασιλικῶν καὶ πριγκιπικῶν γάμων πληροφορία εὑρηνται κατεσπαρμένα ἐν τοῖς ἔργοις τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν καὶ χρονογράφων. Ἐκ τούτων ἐξαίρομεν τὰς παρεχόμενας α') ὑπὸ τοῦ Θεοφυλάκτου Σιμοκάττου ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ γάμου τοῦ Μαυρικίου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Τιβερίου Κωνσταντίας (σ. 57 καὶ 58 De Boor) καὶ β') ὑπὸ Ἰ. Καντακουζηνοῦ ἐν ταῖς ἱστορίαις του (2.585.588). Εἰδικῶς περὶ τοῦ θέματος ἔγραψαν ὁ τε Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως (σ. 196-202, 207-214, 379, 380, 505. 4 ἐξ. 632. 8. 14), ἡ περιγραφή τοῦ ὁποίου δὲν ἀποδίδει τὰ κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας συνηθιζόμενα, βραδύτερον δὲ καὶ ἐν μέρει ὁ Γ. Κωδινός (Περὶ τῶν ὀφφικιαλίων σ. 86 ἐξ. 107.108). Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ στέψεως (πλὴν τοῦ περὶ μελλονύμφης δεσποίνης κεφαλαίου σ. 107. 108), δυνάμεθα ὁμως νὰ προσαρμόσωμεν εἰς τὸ στεφάνωμα μέρη τῆς περιγραφῆς, τὰ ὁποῖα, ὡς ὁ ἴδιος παρατηρεῖ, «ἀπαρράλλaktως γίνεται καὶ ἐν τοῖς γάμοις τῶν βασιλέων».

Ἐκ τῶν νεωτέρων περὶ τοῦ θέματος ἔγραψαν ὁ J. Krause, Die Byzantiner des Mittelalters (σ. 175 ἐξ.), ὁ A. Rambaud, Empereurs et imperatrices d'Orient (ἐν τῇ Revue des deux mondes τόμ. 103 (1891) σ. 831 ἐξ. 834. 835), ὁ J. Ebersolt ἐν τῇ διατριβῇ του Mélanges d'histoire et d'archéologie byzantines I. Étude sur la vie publique et privée de la cour byzantine d'après le livre des Cerémonies et le traité des offices καὶ διη ἐν τῷ γ' κεφαλαίῳ τῷ ἐπιγραφόμενῳ couronnement et mariage des imperatrices (Revue de l'histoire des religions τόμ. 76 ἀριθ. 4 σ. 27-33) καὶ σύντομα, κατὰ τὸ περὶ τῆς βασιλείου πάλιν τάξεως τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὁ A. Pernice, Imperatrici Bizantine ἐν Studi Bizantini (1924) (pubblicazioni dell istituto per l'Europa Orientale σ. 280 καὶ 281). Πβ. καὶ ὅσα ἔγραψαν ὁ τε Π. Ροδοκανάκης ἐν τῷ βιβλίῳ του ἡ βασίλισσα καὶ αἱ Βυζαντιναὶ ἀρχόντισσαι σελ. 36 ἐξ. καὶ ὁ Φ. Φαρμάς ἐν τῷ ἔργῳ του ὁ γάμος παρ' Ἑλλῆσι σελ. 64-67 καὶ πολλαχοῦ ἀλλαχοῦ.

σύζυγον «μόνον παρθένον καὶ εὐπρεπεστάτην πάνυ», ὡς τοιαύτην δ' ἔλαβε τὴν Ἀθηναΐδα, τὴν μετονομασθεῖσαν Εὐδοκίαν,¹ Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ' συν-εξεύχθη τὴν ἐξ Ἀρμενιάκων καλλίστην Μαρίαν, ὁ Θεόφιλος τὴν εὐειδῆ Θεοδώραν, Μιχαὴλ ὁ Γ' τὴν ὠραιότατην Εὐδοκίαν, Λέων ὁ ΣΤ' τὴν καλλίστην Θεοφανὸν καὶ Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς τὴν ἐξόχου κάλλους Μαρίαν τῆς Ἀντιοχείας.² Τόσον πολὺ μάλιστα ἐλαμβάνετο πολλάκις ὑπ' ὄψιν τὸ κάλλος ὑπὸ τοῦ ἀμέσως ἐνδιαφερομένου γαμβροῦ, ὥστε χάρις εἰς αὐτὸ καὶ μόνον ἀνῆλθον τὰς βαθμίδας τοῦ θρόνου γυναιῖκες κατωτάτης κοινωνικῆς τάξεως, ὡς ἡ σύζυγος τοῦ Ἰουστινιανοῦ Θεοδώρα καὶ ἡ τοῦ Ρωμανοῦ Θεοφανώ.

Ἡ ἐκλογή τῆς νύμφης ἐγίνετο ὡς ἑξῆς:

Εἰδικοί ἀπεσταλμένοι διέτρεχον τὰς διαφόρους ἐπαρχίας τοῦ κράτους καὶ ἐκεῖ μεταξὺ τῶν παρθένων ἐξέλεγον τὰς ὠραιότατας (συμφώνως κάποτε καὶ πρὸς τὰ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δοθέντα μέτρα τοῦ σώματος καὶ τοῦ ὑποδήματος),³ ταύτας δὲ συνεκέντρουν εἰς τὸ ἱερὸν παλάτιον, ἔνθα καὶ ἐγίνετο ἡ ἐκλογή.⁴

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ μείνη τις μετὰ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι μόνον αὐτὰ ἦσαν τὰ προσόντα τῆς μελλούσας βασιλίσσης. Αὕτη ἔπρεπε νὰ ἔχη καὶ τὴν εὐγένειαν τῆς καταγωγῆς,⁵ οὐχὶ δ' ἀπαξ ἀναφέρονται γάμοι βασιλέων μετὰ θυγατέρων ἡγεμόνων,⁶ συγκλητικῶν,⁷ πατρικίων⁸ ἢ καὶ ἄλλων ἀνωτέρων ἀξιωματούχων τοῦ κράτους.

¹ I. Μαλάλα, Χρονογρ. 353.3-355.8. Πασχάλιον Χρονικὸν 577.15, Κ. Μανασσῆ, Σύνοψις χρον. στίχ. 2629.

² Νικ. Χωνιάτου, Χρονικ. Διήγ. 151.12. Ὅρα καὶ Φ. Φαρμά, Ὁ γάμος παρ' Ἑλλῆσι σ. 71 ἐξ.

³ Ch. Lorange, Διήγησις περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας τοῦ μακαρίου Φιλαρέτου (Βυζαντ. Χρονικ. 5.76.23). Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐκλογῆς τῆς βασιλικῆς νύμφης ἀναφέρεται καὶ ἐν οὐκ ὀλίγοις νεοελληνικοῖς παραμυθίοις.

⁴ Ch. Lorange, Ἐνθ' ἄν. 5.74.19, 76.4.23, 77.1.9.15 ἐξ. Λέοντ. Γραμματ. Χρονικ. 213.8. Ἐπιθι καὶ τὸν βίον τῆς ἁγίας Θεοδώρας ἐν W. Regel, Analecta Byzantinogussica σ. 3 καὶ Φ. Φαρμά, Ὁ γάμος παρ' Ἑλλῆσι σ. 64.71-73. Ὁ τοιοῦτος τρόπος τῆς ἐκλογῆς τῆς νύμφης ἦτο παλαιότερον ἐν χρήσει καὶ ἐν τῇ Ρωσικῇ αὐτῇ A. Rambaud, Ἐνθ' ἄν. σ. 832. Λί μὴ ἐκλεγόμεναι ὡς νύμφαι ἀπεστελέοντο εἰς τοὺς οἰκείους των πλοῦσια λαμβάνουσαι δῶρα, Ch. Lorange, Ἐνθ' ἄν. σ. 77.16.

⁵ Ἀννης Κομνηνῆς, Ἀλεξιάς 1.139.21. Κατὰ τὸν μεταγενέστερον Γ. Φραντζῆν, Χρον. 214.11 προσεῖχον κατὰ τοὺς βασιλικούς γάμους νὰ μὴ ἔχη ἡ νύμφη «τὸ ἔλαττον τοῦ γένους».

⁶ Γ. Φραντζῆ, Χρον. 214.21.

⁷ Τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην χηρεύσαντα πολλὰ ἐζήτησαν εἰς γάμον «Ζωὴ τε ἡ τοῦ βασιλέως τοῦ Δούκα θυγάτηρ, παρθένος οὖσα, καὶ τῶ εἶδει εὐπρεπῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν συγκλητικῶν θυγατέρες πολλὰ ὦραν ἔχουσαι γάμου». (Γ. Κεδρηνοῦ, Σύνοψις ἱστορ. 2.738.7), Θεοδόσιος δ' ὁ υἱὸς τοῦ Μαυρικίου συνεξεύχθη τὴν θυγατέρα τοῦ συγκλητικῆ Γερμανοῦ, (Θεοφυλάκτου Σιμοκάττου, Ἱστορίαι 291.5. (De Boor)).

⁸ Ἡ Πουλχερία ἐζήτηε σύζυγον διὰ τὸν ἀδελφόν της Θεοδόσιον μεταξὺ πολλῶν

Ταῦτα ὡς πρὸς τοὺς ἄνδρας. Αἱ πριγκίπισσαι ἐλάμβανον ὡς συζύγουσ πρίγκιπας, εὐγενῶν παῖδας, στρατηγούς¹ ἢ ἄλλους ἄνδρας ἱκανούς, ὑπὸ τῶν οἰκειῶν ἐκλεγομένους, εἰς οὓς, πρὸς ἐξύψωσιν τῆς κοινωνικῆς των θέσεως, πρὸ τοῦ γάμου, ἀπενέμοντο διάφοροι τίτλοι ὡς λ. χ. ὁ τοῦ καίσαρος,² δεσπότης,³ κουροπαλάτου,⁴ μεγάλου κοντοσταύλου,⁵ δουκὸς⁶ κ.τ.λ.⁷

Δὲν πρέπει δὲ νὰ παρασιωπήσωμεν ὅτι ἔχομεν καὶ παραδείγματα πριγκιπισσῶν, αἵτινες, παραβλέπουσαι τὴν καταγωγὴν, τὰ ἀξιώματα καὶ τοὺς τίτλους, ἀπέβλεπον εἰς τὸ κάλλος μόνον τοῦ μέλλοντος συζύγου ὡς λ. χ. τὸ τῆς θυγατρὸς Ἀλεξίου Α΄ τοῦ Κομνηνοῦ Θεοδώρας, ἣτις συνεζεύχθη τὸν ἐκ Φιλαδελφείας Κωνσταντῖνον τὸν Ἄγγελον «ὄς γένους οὐκ ἦν εὐπαρόφου πάνυ καὶ εὐγενοῦς, εὗ δ' ἔχων τῆς σωματικῆς φυτῆς κἀπὶ τοῦ προσώπου λειμῶνα κάλλους κηπεύων»⁸.

Καὶ αὐτὰ μὲν ἐγίνοντο, προκειμένου νὰ εὐρεθῆ νύμφη ἢ γαμβρὸς ἐκ τῶν ἐντὸς τοῦ κράτους διαβιούντων, ἢ λάμπις ὅμως τῆς Βυζαντινῆς ἀδλῆς ἦτο τοιαύτη, ὥστε, ἅμα οἱ ἐξῴθεν ἠγεμόνες ἐπληροφοροῦντο ὅτι ἐν Βυζαντίῳ ὑπῆρχον βασιλικοὶ γαμβροὶ ἢ πριγκίπισσαι, ἔσπευδον ἀμέσως νὰ ὑποβάλωσι τὰς προτάσεις των⁹ διὰ γραμμάτων ἢ ἀπεσταλμένων, ἀποκρισια-

παρθένων «θυγατέρων πατρικίων καὶ ἐξ αἵματος βασιλικοῦ» (Ι. Μαλάλα, Χρονογρ. 352.16), Κωνσταντῖνος δ' ὁ υἱὸς τοῦ Ἡρακλείου ἔλαβε σύζυγον Γρηγορίαν τὴν θυγατέρα τοῦ πατρικίου Νικητῆ (Νικηφόρου Κωνσταντινοῦ πόλεως, Ἱστορία σύντομος 9.6) καὶ ὁ Μαυρίκιος συνῆψε πρὸς γάμον τὸν υἱὸν Θεοδοσίον μὲ τὴν θυγατέρα τοῦ πατρικίου Γερμανοῦ (Θεοφάνους, Χρονογρ. 284.1).

¹ Ὁ βασιλεὺς Τιβέριος συνέζευξε τὴν θυγατέρα του Χαριτῶ μὲ τὸν στρατηγὸν Γερμανὸν (Θεοφάνους, Χρονογρ. 252.3), ὁ Μαυρίκιος τὴν ἀδελφὴν του Γορδιαν ἔδωκεν εἰς γάμον πρὸς τὸν στρατηγὸν Φιλιππικὸν (Θεοφάνους, Χρονογρ. 253.26) ὁ Ἀσταύσδος, Ἀρμένιος στρατηγὸς τῶν Ἀρμενιάκων, συνεζεύχθη Ἄνναν τὴν θυγατέρα Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου (Θεοφάνους, Χρονογρ. 386.18, 395.11) καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Θεοφίλου Θεοδώρα ἔδωκεν ἐκ τῶν ἀδελφῶν τῆς τὴν μὲν Σοφίαν εἰς τὸν μάγιστρον Κωνσταντῖνον τὸν Βαβούτζικον, τὴν δὲ Εἰρήνην εἰς τὸν πατρικίον Σέργιον (Γ. Κεδρηνοῦ, Σύνοψις ἱστορ. 2.161.9).

² Ι. Κιννάμου, Ἱστορ. 287.5, Κ. Μανασσῆ, Σύνοψις Χρον. στίχ. 3491.

³ Νικηφ. Γρηγοροῦ, Ρωμαϊκ. ἱστορ. 1.63.5, 69.7, Ι. Κιννάμου, Ἱστορ. 215.11, Γ. Ἀκροπολίτου, Χρονικὴ συγγραφὴ 134.5 (Heisenberg), Γ. Φραντζῆ, Χρον. 6.8.

⁴ Θεοφάνους, Χρονογρ. 395.12, Γ. Κεδρηνοῦ, Σύνοψις ἱστορ. 2.489.2.

⁵ Γ. Παχυμέρη, Μιχαὴλ Παλαιολόγος 308.18.

⁶ Νικηφ. Γρηγοροῦ, Ρωμαϊκ. ἱστορ. 1.220.14.

⁷ Τίτλους ἀπένεμον πολλάκις οἱ βασιλεῖς καὶ εἰς συγγενεῖς βαρβάρου ἢ ξένης καθ' ὅλου νύμφης.

⁸ Νικ. Χωνιάτου, Χρονικ. Διήγ. 126.5.

⁹ Πολλάκις ἔφθανον ἐντὸς βραχείου χρόνου εἰς Κωνσταντινούπολιν πλείονες τῆς μᾶς προτάσεις. (Νικηφ. Γρηγοροῦ, Ρωμαϊκ. ἱστορ. 1.193. 17).

ρίων,¹ τὰς ὁποίας ἡ Βυζαντινὴ διπλωματία ἐχρησιμοποίει πάντοτε συμφώνως πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ κράτους καὶ ἀναλόγως τῶν ἀπειλούντων αὐτὸ κινδύνων².

Γνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ θέσμια ἀπηγορεύετο ὁ γάμος μεταξὺ ἑτεροθρήσκων ἢ ἄλλο δόγμα πρεσβευόντων, διὰ τοὺς βασιλικούς μ' ὅλα ταῦτα γάμους, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας καὶ βασιλέων ἀκόμη,³ ἢ διάταξις αὕτη ἤρχει,⁴ οἱ δὲ βασιλεῖς, ἀπὸ τοῦ δεκάτου μάλιστα αἰῶνος, ἕνεκα πολιτικῆς ἀνάγκης, συνῆπτον ἐπιγαμίας οὐ μόνον μετὰ Φράγκων, αἵτινες καὶ ἐπετρέποντο κατόπιν συγκαταθέσεως τοῦ Πάπα,⁵ ἀλλὰ καὶ μετὰ Χαζάρων, Σκυθῶν καὶ Τούρκων ἀκόμη, ἵνα καὶ ἄλλους ποικιλονόμους λαοὺς παρασιωπήσωμεν⁶.

Σαφῶς περὶ τοῦ πράγματος ὠμίλησεν ὁ Ι. Καντακουζηνός, ὅστις γράφων ἐν τῇ ἱστορίᾳ του (2.587) περὶ τῶν γάμων τῆς θυγατρὸς του Θεοδώρας μετὰ τοῦ Τούρκου Ὀρχάν, προσέθηκε πρὸς δικαιολογίαν ὅτι «τῶν πρὸ αὐτοῦ βεβασιλευκότων οὐκ ὀλίγοι Σκύθαις καὶ ἄλλοις τιῶν βαρβάρους τὰς θυγατέρας ἐξέδωκαν τὰς ἑαυτῶν. πρὸς τὸ λυσιτελοῦν τοῖς ὑπηκόοις», παλαιότερον δὲ καὶ ὁ Μιχαὴλ Δούκας, ὅστις γράφων πρὸς τὸν Ροβέρτον δοῦκα τῆς Λογγιβαρδίας, ἀφ' οὗ τοῦ ὑπέδειξε πόσον μέγα εὐτύχημα εἶναι ἢ μετὰ τοῦ βασιλεύοντος τῶν Ρωμαίων γένους συγγένεια, προσέθηκε⁷: «Δεῖ οὖν σε τὸ ἐντεῦθεν οἶα δὴ τῆς συγγενείας τοῦ ἑμοῦ κράτους ἠξιωμένον, τὰ μὲν πρῶτα χαίρειν καὶ ἀγαλλιᾶσθαι ἐπὶ τῷ πράγματι καὶ φρούριον εἶναι σε τῶν ἡμετέρων ὀρίων, φεῖδυσθαι τε τῆς καθ' ἡμᾶς ὑπηκόου ἀρχῆς συμμαχεῖν τε καὶ ἀντιμαχεῖν ἐν ἅπασι καὶ πρὸς ἅπαντας, τοῖς δ' ἐναντίως ἔχουσιν ἀπεχθάνεσθαι καὶ μισεῖν»⁸. Καὶ δὲν πρέπει ὄντως νὰ ψέξη τις τοὺς βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου διὰ τοὺς γάμους τούτους, διότι, θυσιαζόντες οὗτοι μίαν πριγκίπισσαν, ἦτις μετ' αὐτο-

¹ Νικ. Χωνιάτου, Χρονικ. Διήγ. 151.10, Νικηφ. Γρηγορά, Ἐνθ' ἄν. 29.15. Θεοφάνους, Χρονογρ. 475.27, J. Krause, Die Byzantiner des Mittelalters σ. 177.

² J. Krause, Ἐνθ' ἄν. σ. 176.

³ Ὡς λ. χ. Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν 3.866, 879 ἐξ.

⁴ Ἀλ. Κρασσᾶ, Οἰκογενειακὸν δίκαιον (Σύστημα ἀσικῶν δικαίων 4.69).

⁵ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν 3.86. 13, Νικηφ. Γρηγορά, Ρωμαϊκ. ἱστορ. 1.168.7 ἐξ., Γ. Ἀκροπολίτου, Χρονικῆ συγγραφῆ 157.21 (Heisenberg).

⁶ Θεοφάνους, Χρονογρ. 374.3, Νικηφόρου Κωνσταντινουπόλεως, Ἱστορία σύντομος 16.10 ἐξ. 40.27.59.2, Γ. Φραντζῆ, Χρον. 39.19.

⁷ Καὶ ἐκ τῶν ποιημάτων φαίνεται ὅτι μεγάλη ἐθεωρεῖτο ἡ τιμὴ τῆς μετὰ τοῦ βασιλεύοντος ἐν Βυζαντίῳ οἴκου ἐξ ἐπιγαμίας συγγενείας (J. Strzykowski, Das Epithalamion des Pelaeologen Andronikos II. B. Z. 10.555).

⁸ Μιχ. Ψελλοῦ, Ἐπιστολαὶ ἐν Κ. Σάθια, Μεσαιων. βιβλ. 5.386.387, J. Krause, Die Byzantiner des Mittelalters σ. 176.

θυσίας ὑπέμενε τὴν ἐν μέσῳ βαρβάρων καὶ ἑτεροθρήσκων λαῶν διαμονήν, ἔσφριον πολλάκις τὸ κράτος, τοὺς πρῶην ἔχθρους καὶ ἐπιδρομεῖς εἰς φίλους καὶ βοηθοὺς μεταβάλλοντες.

Καὶ τὸ τῆς συγγενείας δὲ κώλυμα δὲν ἴσχυε πάντοτε, περὶ βασιλικῶν γάμων προκειμένου· ἄξια δ' ἀναγραφῆς εἶναι ὅσα μετὰ πολλῆς ἀπλότητος ἐσημείωσεν ἐν τῷ χρονικῷ του (215.1) ὁ Γ. Φραντζῆς περὶ τοῦ συνοικεσίου τοῦ τελευταίου ἡμῶν αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Τραπεζούντος ὀμιλῶν. «Ἐνεκεν τῆς συγγενείας ἐλιπίζομεν συγχωρηθῆναι τοῦτο παρὰ τῆς ἐκκλησίας, εἰ εἰς πτωχοὺς καὶ ὄρφανοὺς καὶ ἐκκλησίας χρήματα δοθῆσονται».

Ἰνα ἀποφασισθῇ τὸ μετὰ ξένης ἡγεμονίδος συνοικέσιον, ἔπρεπε πρῶτον νὰ πεισθῶσιν οἱ ἐν Βυζαντίῳ περὶ τοῦ κάλλους καὶ τῶν λοιπῶν προσόντων τῆς νύμφης. Πρὸς τοῦτο ἔπεμπόν τινα τῶν αὐλικῶν, ἵνα ἴδῃ καὶ καλῶς καὶ καταταλλήτως τὰ κατ' αὐτὴν πληροφορηθῇ.¹

Ἄν αἱ πληροφορίες τοῦτου ἦσαν ἱκανοποιητικαί, τότε ἠτοιμάζετο ἡ ἐπίσημος πλέον ἀποστολή, ἣτις μεταβαίνουσα ἐξήτει τὴν νύμφην,² ὑπογραφομένων χρυσοβούλλων λόγων καὶ διδομένων ὄρκων πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῆς ἐπιγαμίας, ἔτι δ' ἀφιεμένον πολλάκις Ἑλληνός τινος, ἵνα τὴν διδάξῃ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ Ἑλληνικὰ ἥθη.³

Ἐννοεῖται δ' ὅτι ἐνίοτε ἐπροξένευον νύμφας εἰς τοὺς βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνας ἀπλῶς τὴν εἰκόνα τῆς ὑποψηφίου νύμφης ἐπιδεικνύοντες. Οὕτως ὁ βασιλικὸς εὐνοῦχος Εὐτρόλιος ἔπεισε τὸν Ἀρκάδιον νὰ συζευχθῇ παρθένον ἐξαισίῳ κάλλει λάμπουσαν, «δειξας τῆς κόρης εἰκόνα», ὁ δὲ Ἡράκλειος προσεῖλκυσε τὸν ἡγεμόνα τῶν Τούρκων εἰς συγγένειαν καὶ συμμαχίαν «ἐπιδείξας αὐτῷ τῆς θυγατρὸς Εὐδοκίας εἰκόνα».⁴

Ὡς δ' οἱ ξένοι ἔπεμπον εἰς Κωνσταντινούπολιν τοὺς περὶ συνοικεσίου πρέσβεις των, οὕτως ἔστελλον, οὐχὶ σπανίως, εἰς τὰς ξένας αὐλὰς καὶ οἱ Βυζαντινοὶ τοὺς ἰδικούς των, ἀνωτέρους πολιτικούς καὶ ἐκκλησιαστικούς

¹ I. Κιννάμου, Ἱστορ. 210.6. Ὁ ἀπεσταλμένος ἐνίοτε μετέβαινε, ἵνα καὶ τὸν γαμβρὸν ἴδῃ. Ἐνθ' ἄν. 214.23.

² I. Κιννάμου, Ἱστορ. 208.21 ἐξ., Νικ. Χωνιάτου, Χρονικ. Διηγ. 151.17, Νικηφ. Γρηγορᾶ, Ρωμαϊκ. Ἱστορ. 1.193.17, 194.10, 195.5, Γ. Φραντζῆ, Χρονικ. 222.19. Περιγραφὴν ἀποστολῆς προξενητῶν ἐκ μέρους βασιλέως, ἵνα ζητήσωσι πριγκίπισσαν ὡς νύμφην, ὅρα ἐν τῷ Κρητικῷ δράματι Ἐρωφίλη (Παῖξ. Α'. στίχ. 540 ἐξ. παρὰ Κ. Σάθρ, Τὸ Κρητικὸν Θέατρον).

³ Θεοφάνους Χρονογρ., 455.22, Γ. Φραντζῆ, Χρον. 222.8, Γ. Κεδρηνοῦ, Σύνοψις Ἱστορ. 2.21.12. Ὁ Χρυσόβουλλος λόγος ἐνίοτε ὑπεγράφετο ἐν Κωνσταντινουπόλει, Γ. Φραντζῆ, Ἐνθ' ἄν.

⁴ Ζωσίμου, Ἱστορ. 249. 14, Νικηφόρου Κωνσταντινουπόλεως, Ἱστορία σύντομος 16.10 (De Boor).

τιτλούχους,¹ οἵτινες ἐπεβάλλοντο εἰς τοὺς βαρβάρους διὰ τῶν δώρων, ἅτινα ἐκόμιζον καὶ τῆς πολυπληθοῦς ἀκολουθίας των.²

Ὡς δ' εἶναι φυσικόν, αἱ ἕκ μέρους τοῦ Βυζαντίου προτάσεις ἐγίνοντο ὡς τὰ πολλά, ἀσμένως δεκταί, διότι ἕκαστος τῶν πενθερῶν ἀπέβλεπεν εἰς τὴν λαμπρότητα καὶ ἰσχὺν τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου, σπάνια δ' ἦσαν καὶ τὰ παραδείγματα ἀπάτης κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποσχημένων, ὡς συνέβη λ. χ. μὲ τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀρμενίων πέμψαντα εἰς Θεόδωρον Α'. τὸν Λάσκαρην οὐχὶ τὴν ὑποσχεθεῖσαν θυγατέρα, ἀλλὰ τὴν ἀνεψιάν, ἣν οὗτος, ἀνακαλυφθείσης τῆς ἀπάτης, ἀπέπεμψε μετὰ ἓν ἔτος.³

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς παρουσίας μελέτης εἶπομεν ὅτι, ἵνα ἀρραβωνισθῇ μία κόρη, ἔπρεπε νὰ συμπληρώσῃ τὸν χρόνον τῆς ἐφηβείας, τὸ δωδέκατον τουτέστιν ἔτος.⁴ Ὁ περιορισμὸς οὗτος, περὶ βασιλικῶν γάμων προκειμένου, δὲν ἐτήρεῖτο, δι' ὃ ἔχομεν γάμους πριγκίπων, καὶ μάλιστα πριγκιπισσῶν, ἄωρος συναπτομένους καὶ ἐντελᾶς ἀσυμμέτρους. Οὕτως ὁ Κράλης τῆς Σερβίας τεσσαρακοντούτης ἔλαβε τὴν κόρην Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου Σιμωνίδα πέμπτον τῆς ἡλικίας ἄγουσαν ἔτος, «ἴν' ὑπ' ἐκείνῳ λαβόντι τρέφοιτο, μέχρις ἂν εἰς τὸν νομιζόμενον ἔλθῃ τοῦ γάμου χρόνον»,⁵ ὑπόσχεσις, ἣν, δυστυχῶς, δὲν ἐτήρησεν, ὁ Ἀλέξιος Β'. Κομνηνὸς ἄγων ἡλικίαν 11-13 ἐτῶν συνεζεύχθη τῷ 1179 τὴν Ἀγνὴν θυγατέρα Λουδοβίκου τοῦ Ζ'. τὸ ἕνατον διανύουσαν ἔτος,⁶ Ἀνδρόνικος ὁ Α', πεντηκοντούτης ἔλαβε σύζυγον τὴν μήπω ἑνδεκαετῆ κόρην τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων Ἄνναν, περὶ οὗ τὰ ἔξης λέγει Νικήτας ὁ Χωνιάτης:⁷ «Καὶ οὐκ ἦσχύνετο Κρονίων ἀπόζων ἀνεψιοῦ γυναικὶ μιτοπαρήφ καὶ τρυφερᾶ καὶ μήπω τὸ ἑνδέκατον ἔτος ἐξηνυκία συγκατακείμενος ἀθεμίτως καὶ παραγκαλιζόμενος, ὁ πέπων τὴν ὁμφακίζουσαν, ὁ ὑπέρωρος τὴν ἡλικίαν τὴν ὀρθότιτθον νεάνιδα καὶ ὁ ρικνὸς τῷ χρόνῳ καὶ χαλαρὸς τὴν ροδοδάκτυλον κορίσκην καὶ δρόσον ἔρωτος στάζουσαν», ὁ Θεόδωρος Β'. Λάσκαρης τὸ ἑνδέκατον τῆς ἡλικίας ἔτος ἄγων, ὑπανδρεύθη τὴν Ἑλένην, κόρην τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Ἀσάν τὸ ἑνδέκατον ἔτος

¹ Θεοφάνους, Χρονογρ. 455.19, I. Κιννάμου, Ἱστορ. 215.2, Νικήφ. Γρηγορᾶ, Ρωμαϊκ. Ἱστορ. 168.1, Νικήφ. Κωνταντινουπόλεως, Ἱστορία σύντομος 58.28.

² Γ. Φραντζῆ, Χρον. 207.3. Ὁ Γεώργιος Φραντζῆς στελλόμενος χάριν συμπεθερίας εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἰβηρίας Γεώργιον, ἔφερε, χάριν τῶν βαρβάρων «δῶρα ἀγλαὰ μετὰ ἀρχόντων καὶ στρατιωτῶν καὶ ἱερομονάχων καὶ μοναχῶν καὶ ψαλτῶν μουσικῶν καὶ ἱατρῶν καὶ τινων κρουόντων ὄργανα καὶ ἄλλα εἶδη μουσικᾶ».

³ Γεωργίου Ἀκροπολίτου, Χρονικὴ συγγραφή, 26.24, Κ. Σάθα, Ἀνονύμου σύνοψις χρονικῆ Μεσ. βιβλ. 7.462.7. Ὅρα καὶ τὰ σημειωθέντα ἐν Β. Ζ. 6.646.

⁴ Ἐπιθι τῆς Ἐπιτηρίδος Ἐταιρείας Βυζαντ. Σπουδῶν τόμ. Β'. σ. 9.

⁵ Νικήφ. Γρηγορᾶ, Ρωμαϊκ. Ἱστορ. 1.203.15.

⁶ W. Regel, Fontes rerum Byzantinorum. σ. XIV.

⁷ Νικ. Χωνιάτου, Χρονικ. Διήγ. 357.4.

διανύουσιν¹ καί Ἀνδρόνικος ὁ Γ'. ἔδωκε τήν θυγατέρα του Μαρίαν, μόλις ἐνεαεστῆ, εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἡγεμόνος τῶν Μυσῶν Ἀλέξανδρον, δεκαπενταετη τότε.²

Ἔστι ὑπὸ τοιοῦτους ὄρους αἱ συζευγνύμεναι, διὰ πρόωρον μεῖξιν, δὲν ἔτεκνοποιοῦν πολλακίς, εἶναι φυσικόν.³

Ὅταν ὠρίζετο ἡ ἐκ τῆς πατρίδος ἀναχώρησις τῆς ξένης νύμφης, τότε ἀνεχώρει ἰδιαίτερος ἀπεσταλμένος διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἐγκαίρως κομίση τὴν εἶδησιν καὶ παρασκευασθῶσι τὰ τῆς ὑποδοχῆς· ὁ ἀπεσταλμένος οὗτος ἔκαλεῖτο συγχαριάριος.⁴

Ἡ νύμφη, ἀναλόγως τοῦ τόπου τῆς προελεύσεώς της, ἤρχετο εἰς Κωνσταντινούπολιν ἢ διὰ ξηρᾶς ἢ διὰ θαλάσσης.

Ἄν ἡ δέεσποινα, αὕτη ἦτο ἡ πρὸ τοῦ γάμου προσωνυμία της, ἤρχετο διὰ ξηρᾶς, ἐπέξενεν ἔξω τῶν τειχῶν, εἰς τὰς Πηγάς,⁵ ἐκεῖ δ' ἀνέμενεν αὐτὴν ἔφιππος καὶ τὸ πρῶτον ἔβλεπεν ὁ μέλλον σύζυγος μετὰ τοῦ πατρὸς του, ἂν οὗτος ἔζη, συγχρόνως δὲ πολλαὶ ἀρχόντισσαι καὶ συγκλητικαὶ καὶ αἱ γυναῖκες τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ὧν καὶ αἱ στενωτέραν πρὸς τὸν νυμφίον συγγένειαν ἔχουσαι, πρὸ τῶν ἄλλων ὑπαντῶσαι, τὴν προσεκύνουν καὶ τὴν ἡλλασσον φοροῦσαι εἰς αὐτὴν Ρωμαϊκὰ φορέματα καὶ ἐρυθρὰ ὑποδήματα ἀντὶ τῶν τοῦ τόπου της.⁶

Ἡ νύμφη ἀφ' ἑτέρου περιεπτύσσετο τὰς ὑπαντώσας ἀνάσσας καὶ προσεκύνει τὸν πενθερόν, ρίπτουσα ἅμα βλέμμα καὶ πρὸς τὸν γαμβρόν, ὃν διὰ πρῶτην φορὰν ἔβλεπεν.⁷

¹ Νικηφ. Γρηγορᾶ, Ρωμαϊκ. ἱστορ. 1.29.15, 30.1, Γ. Ἀεροπολίτου, Χρονικὴ συγγραφὴ 48.20, 50.25, 52.12.

² Νικηφ. Γρηγορᾶ, Ἐνθ' ἀν. 1.546.17.

³ J. Krause, Die Byzantiner des Mittelalters σ. 176.

⁴ J. Strzygowski, Das Epithalamion des Palaeologen Andronicos II B. Z. 10.548. Ὁ συγχαριάριος καλεῖται τῆς χαρᾶς ἄγγελος ἐν τῷ βίῳ καὶ τῇ πολιτείᾳ τῆς ὀσιομάρτυρος Ἀναστασίας τῆς Ρωμσίας, Migne, PG. 115, στήλ. 1297. Ἐν Πόντῳ στυχαρᾶζω (=συγχαριάζω) σημαίνει φέρω καλὴν ἀγγελίαν.

⁵ Γ. Κωδινού, Περὶ τῶν ὀφθαλμῶν 107.13. Περὶ τῶν Πηγῶν δὲρα Πρῶτο-πίου, Περὶ χτισμάτων 1.3.6. (Haury).

⁶ J. Strzygowski, Ἐνθ' ἀν. B. Z. 10.550.553, Γ. Κωδινού, Περὶ τῶν ὀφθαλμῶν 107.15, 108.5, I. Κιννάμου, Ἱστορ. 36.5. Βλέπε καὶ τὴν ὑπ' ἀριθ. 1 εἰκόνα. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ λέγω ὅτι ἐκ τῶν παρατιθεμένων εἰκόνων αἱ μὲν δύο πρῶται ἐν τῇ προμνησθεισῇ διατριβῇ τοῦ Strzygowski δημοσιεύμεναι, ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Βατικανοῦ Ἑλληνικοῦ κώδικος 1851, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐκ τοῦ ἐν Μαδρίτῃ κώδικος τῆς χρονογραφίας τοῦ Σκυλλίτη. Διὰ τὴν παραχώρησιν τῶν τελευταίων τούτων θερμοῦς εὐχαριστῶ τὴν ἐρίτιμον κυρίαν Ἄνναν Σπ. Λάμπρου καὶ τὸν πρόεδρον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος κύριον Κωνσταντῖνον Ράδον.

⁷ Θ. Προδρόμου, Εἰσιτήριοι ἐπὶ τῇ νυμφευθείᾳ ἐξ Ἀλαμανῶν τῷ πορφυρογεννίτῳ κυρῷ Μανουήλ τῷ σεβαστοκράτορι, Migne, PG. 133 στήλ. 1362, Εὐσταθίου, Λόγος ἐπιβατήριος ἐπὶ τῇ ἐλεύσει τῆς βασιλικῆς νύμφης εἰς τὴν Μεγαλόπολιν, ἐν W. Regal, Fontes rerum Byzantinorum σ. 86.

Ἐάν ἤρχετο διὰ θαλασσης, τότε συνωδεύετο ὑπὸ δρομόνων καὶ χελανδίων λαμπρῶς διὰ σερικῶν παλλίων ἐστολισμένων, ἐν οἷς διέκρινέ τις ἀξιωματικούς χρυσοφοροῦντας ἢ ποικίλα φορέματα φοροῦντας,¹ ἐγίνετο δὲ δεκτὴ ὑπὸ τοῦ νυμφίου καὶ τοῦ πατρός του, ἂν οὗτος ἔζη, ἐφίππων, καὶ τῶν ἀρχόντων καὶ ἀρχοντισσῶν, παλαιότερον μὲν, ἐφ' ὅσον τὰ ἀνάκτορα ἦσαν παρὰ τὴν ἁγίαν Σοφίαν, «περὶ τὴν Ἀκρόπολιν εἰς τὴν πύλην τοῦ Εὐγενίου»,² βραδύτερον δὲ πλησίον τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν, ἐπευφημουμένη ὑπὸ τοῦ πλήθους τοῦ συγκεντρωμένου εἰς τὰ παραθαλάσσια τεῖχη.³

Αὐτά, προκειμένου περὶ ἀφίξεως εἰς Κωνσταντινούπολιν· δὲν ἔλλειπουν ὅμως καὶ παραδείγματα πριγκίπων σπυδόντων εἰς προὔπαντησιν τῆς νύμφης καὶ ἐκτὸς τῆς πρωτεύουσας των, ὡς λ. χ. τοῦ τῆς Τραπεζοῦντος Μανουὴλ Κομνηνοῦ ἀπελθόντος μετὰ συνοδείας, ἵνα συναντήσῃ τὴν ἐκ Λαζικῆς ἐρχομένην Κουλκάνχατ, κόρην τοῦ βασιλέως τοῦ Τιλφισίου Δαυΐδ.⁴

ἘΑφικομένην λοιπὸν καὶ δεκτὴν γενομένην τὴν νύμφην, ὡς εἴρηται, ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ καὶ τοῦ πατρός του, τῶν ἐπισήμων, τῆς βασιλείσης καὶ τῶν ἀναμενουσῶν πριγκιπισσῶν καὶ ἀρχοντισσῶν,⁵ τὴν ᾠδήγουσαν ἔφιππον εἰς τὰνάκτορα,⁶ βασιλικῶς ἐσταλμένην, ὑπὸ τὸν ἦχον μουσικῶν ὀργάνων καὶ ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας τοῦ πλήθους,⁷ ὅπερ, παρακολουθοῦν μετὰ τῶν χρυσοφορούντων δορυφόρων καὶ ἀρχόντων, ἔψαλλεν ὕμνους ἐπιβατηρίου,⁸ δι' ὧν ἐξυμνεῖτο τὸ κάλλος καὶ τὸ γένος τῆς,⁹ καὶ ὑπὸ τὸν ραντισμὸν μύρων καὶ ρόδων ἄνωθεν ἀπὸ τῶν ἀνωγέων ὑπὸ τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἀνὰ τὰς λαμπρῶς ἐστολισμένας ὁδοὺς ἔκαιον τὸ εὔοσμον ξύλον τῆς ξυλαλῆς.¹⁰

¹ Εὐσταθίου, Λόγος ἐπιβατηρίου σ. 85.86, Θεοφάνους, Χρονογρ. 444.16.

² Γ. Κωδινού, Περὶ τῶν ὀφφικιαλίων 108.1.

³ Εὐσταθίου, Ἐνθ' ἂν., Γ. Κωδινού, Περὶ τῶν ὀφφικιαλίων 107.14.

⁴ Παναρέτου, Περὶ τῶν τῆς Τραπεζοῦντος βασιλέων (Tafel, Eustathii Opuscula σ. 369.20).

⁵ I. Κιννάμου, Ἱστορ. 365, Γ. Κωδινού, Περὶ τῶν ὀφφικιαλίων σ. 107, J. Strzygowski, Das Epithalamion des Palaeologen Andronicos II B. Z. 10.550. Ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πατὴρ του, μετὰ τὴν ὑποδοχὴν, ἀνεχώρουν.

⁶ Ἡ ὑποδοχὴ καὶ πομπικὴ συνοδεία τῆς νύμφης ἐκαλεῖτο νυμφαγωγίον.

⁷ Ἐπευφημοῦντες ἠῤῥοντο εἰς τοὺς μελλονύμφους πολλὰ τὰ ἔτη. Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην στίχ. 3754.

⁸ Θεοδώρου Προδρόμου, Εἰσιτήριοι ἐπὶ τῇ νυμφευθείᾳ ἐξ Ἀλαμανῶν, καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιθαλάμιος τοῖς τοῦ εὐτυχεστάτου Καίσαρος υἱοῖς Migne, PG. 133 στήλ. 1362. 1408.

⁹ Εὐσταθίου, Λόγος ἐπιβατηρίου (W. Regel, Fontes rerum Byzantinorum σ. 84.85).

¹⁰ Θ. Προδρόμου, Εἰσιτήριοι ἐπὶ τῇ νυμφευθείᾳ ἐξ Ἀλαμανῶν (Migne, PG) 133 στήλ. 1360. 1362). Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην στίχ. 3745 ἔξ.

Εἰκ. 1. Ἡ ὑποδοχή τῆς νύμφης παρά τὰς Πηγάς.

Ἐν γένει, ὡς λέγουσι τὰ ποιήματα, κατὰ τὰ ἐπιβατήρια

*χαρὰ ἐτελεῖτο πάνδημος καὶ θρίαμβος καὶ κρότος
ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ μέχρι τοῦ τυχόντος
εἰς σκιρτισμὸς καὶ κρημασμὸς καὶ ἀποδοχὴ καρδίας.¹*

Μετὰ τὴν ἄφιξιν εἰς τὰνάκτορα, ὅπου ἡ νύμφη ἐγένετο δεκτὴ δι' ὕμνων πρὸς τὴν περίστασιν προσφύρων,² καὶ ὅπου ἡ πενθερὰ ἢ ἄλλαι συγγενεῖς ἐφρόντιζον νὰ τὴν περιποιηθῶσιν,³ ἢ πομπὴ διελύετο, ὀριζομένης τῆς ἡμέρας τοῦ γάμου,⁴ οὗ προηγεῖτο κατὰ πολλὰς ἐνίοτε ἡμέρας ἢ μνηστεία, τὰ σ π ὄ ν ζ α.⁵

Ἐπίσημος ἐπ' ἴσης ὑποδοχὴ, οὐχὶ ὅμως μετὰ τόσης πομπῆς, ἀλλ' ἐξερχομένων εἰς προὔπαντησιν συγγενῶν τοῦ βασιλέως ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως, ἐγένετο, ὅσας ξένος γαμβρὸς ἤρχετο εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἵνα στεφανωθῇ Βυζαντινὴν περιγίπισσαν.⁶

Καταλαβούσης τῆς ἐσπέρας, ἤρχοντο εἰς τὰ ἀνάκτορα οἱ Πράσινοι καὶ οἱ Βένετοι μετὰ τῶν ὀργάνων τῶν, ἵνα εὐχηθῶσι τὴν νεωστὶ ἀφικηθεῖσαν καὶ ψάλλωσιν εἰδὸς τι παστικοῦ ἕσματος.

Ἡ νύμφη τότε κατήρχετο ὑπὸ τὴν συνοδείαν πληθίων καὶ χειροκυμβάλων καὶ ἑκαβαλλίκευεν, οἱ δὲ κράται ὑπὸ τοὺς ἤχους τῶν ὀργάνων ἀνεφώνουν· «Καλῶς ἦλθες θεοστέπτων ἢ δούλη· καλῶς ἦλθες προσβολῇ εὐεργετῶν, καλῶς ἦλθες ἢ εὐγενῆς ἐκ προγόνων· ὁ Θεὸς ὁ Ἅγιος τοὺς νεονύμφους φύλαξον, πνεῦμα τὸ Πανάγιον τοὺς συμπενθεροὺς φύλαξον· ἅγιοι τρισάγιοι, τοὺς παρανύμφους φύλαξον», ἐν ᾧ ὁ λαὸς ἐπεβόα· «καλῶς ἦλθες» καὶ πάλιν οἱ κράται εἰς ἤχον α' «ἄνθη ἐσώρευσα τοῦ ἀγροῦ καὶ εἰς τὴν παστάδα εἰσήκα σπουδῆ· ζευγόνυμφον ἤλιον εἶδον εἰς χρυσέντιμόν κλίνην· ἀλλήλα ἠναγκαλιζόντο ποθητὴν ἐπιθυμίαν· χαρὰ εἰς τὰ κάλλη αὐτῶν τὰ ἐγγλυκοιθέατα καὶ ῥόδα τὰ ῥοδοεῦμορφα· χαρὰ εἰς τὸ ζεῦγος τὸ χρυσόν».⁷

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς μνηστείας, εἰς μάλιστα μονίμως ἔμεινεν ἐν Κων-

¹ J. Strzygowski, Ἐνθ' ἄν. Β. Ζ. 10.554. Περὶ τῆς ὑποδοχῆς τῆς νύμφης ὄρα καὶ J. Ebersolt, Ἐνθ' ἄν. σ. 28.

² Εὐσταθίου, Λόγος ἐπιβατήριος (W. Regel, *Fontes rerum Byzantinorum* σ. 86).

³ Λέοντος Διακόνου, Ἱστορ. 86.14.

⁴ Γ. Κωδινού, Περὶ τῶν ὀφικιαλίων 108.10.

⁵ Θεοφάνους, Χρονογρ. 444.22, Γ. Φραντζῆ, Χρον. 123.12, Οἱ συνηχίζοντες τὸν Θεοφάνη, 394.21, W. Regel, *Analecta Byzantinorussica* σ. 5. Διάρκειαν πολυμήνου μνηστείας, ὅποτε ἡ νύμφη παρέμενε πλησίον τῶν γονέων τῆς ἀναφέρουσιν οἱ χρονογράφοι, Νικηφ. Γρηγορά, Ρωμαϊκ. Ἱστορ. 1.48.3, Γ. Φραντζῆ, Χρον. 222.19.

⁶ Γ. Κεδρηνοῦ, Σύνοψις Ἱστορ. 2.309.15 ἐξ.

⁷ Βασιλικ. βιβλ. 50 τίτλ. 13 γ. Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 379.5 ἐξ.

σαντινουπόλει ἢ νύμφη, ὁ μνηστήρ ἀπέστειλεν ἐπισήμως πρὸς αὐτὴν δῶρα, πολύτιμα μεταξωτὰ φορέματα καὶ κοσμήματα,¹ συνισταμένου δὲ τοῦ γάμου, ἀντηλλάσσοντο πάλιν διάφορα δῶρα,² οἱ δὲ συγγενεῖς τῆς νύμφης πλουσίως ἐδωροφοροῦντο.³

Ὡς δ' αἱ ξένοι νύμφαι ἤρχοντο εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα τελέσωσι τοὺς γάμους των, οὕτω καὶ αἱ Βυζαντιναὶ πριγκίπισσαι, προπεμπόμεναι ὑπὸ τῶν συγγενῶν, ἀπήρχοντο εἰς τοῦ γαμβροῦ τὴν πρωτεύουσαν, ἵνα ἐκεῖ γίνῃ ἡ εὐλόγησις, νυμφοστολοὺς ἔχουσαι συγγενικὰ ἢ σεβαστὰ πρόσωπα.⁴

Περὶ λαϊκῶν γάμων ὁμιλοῦντες εἶπομεν ὅτι συνηθέστατα αἱ νύμφαι ἐλάμβανον προῖκα. Τοῦτο ρητέον καὶ περὶ τῶν βασιλικῶν γάμων· καὶ αἱ ξένοι δῆλα δὴ πριγκίπισσαι, πλὴν τῆς φιλίας τοῦ ἔθνους των, συναπεκόμιζον καὶ ἱκανὴν προῖκα, χιλιάδας δῆλα δὴ χρυσῶν νομισμάτων, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ Βυζαντιναὶ πριγκίπισσαι εἰς ξένας χώρας ἀπερχόμεναι.⁵

Πρὶν ἢ στεφανωθῆ ἡ νύμφη, ἐστέφετο Αὐγούστα, παρὰ τοῦ ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Πατριάρχου λαμβάνοντος τὸ στέμμα συζύγου, ὃν καὶ προσεκύνει εἰς ἐνδειξιν ὑποταγῆς,⁶ ἢ στέψις δ' αὐτῆ, δι' ἧς ἡ νεόνυμφος ἀπέκτα ὅλην τὴν εἰς τὸ ἀξίωμα τῆς προσήκουσαν ἱερότητα, ὡς ἀποτέλεσμα εἶχε, συνεπικουροῦντος καὶ τοῦ βαπτίσματος εἰς πολλὰς περιστάσεις, τὴν ἀλλαγὴν τοῦ ἐθνικοῦ καὶ κακοῦ ἐνόμιε δνόματός τῆς διὰ γνωρίμου Χριστιανικοῦ.⁷

Οὕτως ἡ Ἀθηναῖς ἢ συζευχθεῖσα τὸν Θεοδοσίον Β' μετωνομάσθη Εὐδοκία,⁸ ἢ σύζυγος Ἰουστίνου τοῦ Α'. Λουπικία, στεφθεῖσα αὐτοκράτειρα,

¹ Ζωσίμου, Ἱστορία νέα 249.21, Βίος Ἀλεξάνδρου στίχ. 180.4108.4118 (Wagner, trois poèmes).

² G. Schlumberger, Un coffret Byzantin d'ivoire, présent de noce à une Basilissa (Monuments Piot 6 fasc. 2 (1899) σ. 191 - 194 πίν. XVIII).

³ Ch. Lorange, Διήγησις περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας τοῦ μακαρίου Φιλαρέτου (Βυζαντ. Χρονικ. 5.77.36).

⁴ Νικηφ. Γρηγορά, Ρωμαϊκ. Ἱστορ. 1.373.21, Παναρέτου, Περὶ τῶν τῆς Τραπεζοῦντος βασιλέων (Tafel, Eustathii Opusc. 365.366). Δὲν ἐλλείπουσιν ἐν τούτοις παραδείγματα ἀφίξεως εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ γαμβροῦ ξένου πρὸς τέλει τοῦ γάμου του, Γ. Κεδρηνοῦ, Σύνοψις Ἱστορ. 2.309.15.

⁵ Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη, 415.8, J. Schmitt, Τὸ χρονικὸν τοῦ Μορῶεως στίχ. 2603, 3127. Γ. Φραντζῆ, Χρον. 219.8, 324.7.

⁶ Γ. Κωδινού, Περὶ τῶν ὀφικιαλίων 927.15, I. Καντακουζηνού, Ἱστορ. 1.199.12. Πβ. καὶ W. Schicker, Das byzantinische Krönungsrecht bis zum 10 Jahrhundert B. Z. 7.521. 543. 544. Ἡ κανονικὴ στέψις τῆς Αὐγούστης ἐγένετο ἐν τῷ τρικλίνῳ τοῦ Αὐγουστέως τῷ κειμένῳ ἐγγὺς τοῦ εὐκτηρίου τοῦ ἁγίου Στεφάνου, J. Ebersolt, Le grand palais de Constantinople σ. 29.50. Περὶ στεψίμου Αὐγούστης ἔγραψε πολλὰ Κωνσταντίνος ὁ Πορφυρογέννητος, Ἐνθ' ἄν. σ. 202 ἐξ.

⁷ Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ Ἑλληνικὸν καὶ Χριστιανικὸν ὄνομα μετεβάλλετο. Βλέπε περὶ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ὀνόματος καὶ A. Rambaud, Ἐνθ' ἄν. σ. 832.

⁸ Θεοφάνους, Χρονογρ. 83.20, Κ. Μανασσῆ, Σύνοψις χρονικ. στίχ. 2632.

ἐκλήθη Εὐφημία,¹ ἡ μνηστή τοῦ Ἡρακλείου Φαβία, μετὰ τὴν στέψιν, ἐκλήθη Εὐδοκία,² ἡ κόρη τοῦ Χαγάνου τῶν Χαζάρων, ὑπανδρευθεῖσα τὸν υἱὸν τοῦ Λέοντος Γ' Κωνσταντῖνον Ε'. τὸν Κοπρώνυμον, μετωνομάσθη Εἰρήνη,³ ἡ σύζυγος Ρωμανοῦ τοῦ Β', ὀνομαζομένη Ἀναστασώ, μετὰ τὸν γάμον ἐκλήθη Θεοφανώ,⁴ ἡ Bertha σύζυγος Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, Εἰρήνη, ἡ κόρη Λουδοβίκου τοῦ Ζ'. Agnes ἡ λαβοῦσα σύζυγον Ἀλέξιον ΙΙ τὸν Κομνηνόν, Ἄννα⁵ καὶ ἡ Κουκλάνχατ, κόρη τοῦ βασιλέως τοῦ Τιφισίου Δαυὶδ, λαβοῦσα Μανουὴλ τὸν Κομνηνὸν τῆς Τραπεζοῦντος, μετωνομάσθη Εὐδοκία.⁶

Οὐ μόνον δ' αἱ γυναῖκες ἤλλασσον τὰ ὀνόματά των, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνδρες στεφόμενοι ἢ πριγκιπίσσης ὑπανδρευόμενοι. Ὁ Βελᾶς ἐπὶ παραδείγματι, υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, ἐλθὼν εἰς Βυζάντιον, ἵνα ὑπανδρευθῆ Μαρίαν τὴν κόρην Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, μετωνομάσθη Ἀλέξιος⁸ καὶ παλαιότερον ὁ Ἀρικμῆσιος ἐκλήθη Ζήνων συζευχθεὶς Ἀριάδνην τὴν κόρην τοῦ Λέοντος.⁹

Θεοφύλακτος ὁ Σιμοκάτης, τοῦ λόγου ὄντος περὶ τοῦ γάμου τοῦ βασιλέως Μαυρικίου μετὰ τῆς Κωνσταντίνης κόρης τοῦ Τιβερίου, λέγει ὅτι οὗτος, μετὰ τὸν γάμον, παρεκλήθη ὑπὸ τῶν αὐλικῶν τῶν συγκεντρωμένων εἰς τὰ προύλαια τῶν βασιλείων, ἵνα καθίσῃ ἐπὶ θρόνου καὶ ἐπιφανῆ εἰς τὰ στρατεύματα. Ὅντως δ' ὁ Μαυρίκιος συνοδευόμενος ὑπὸ λευχειμόνων ἀνδρῶν ἀνῆλθεν εἰς τὸν γαμήλιον θρόνον, ὑψηλὸν ὄντα καὶ ὑπὸ πολυτελῶν λεπτῶν παραπετασμάτων κεκαλυμμένον καὶ ἐπεφάνη μετὰ τῆς βασιλίσεως εἰς τὸν λαὸν συμπάρεδρον καὶ τὸν νυμφαγωγὸν ἔχων. «Τότε ἀνέκραγον οἱ δῆμοι ὑμέναιον».¹⁰

Ἡ τελετὴ αὕτη εἶναι ἡ πρόκυψις, ἣτις συνήθως ἐγένετο μετὰ τὴν στέψιν καὶ πρὸ τοῦ στεφανώματος,¹¹ περὶ ἧς δὲν ὀμιλεῖ Κωνσταντῖνος ὁ Πορ-

¹ Θεοφάνους, Χρονογρ. 165.3.

² Γ. Κεδρηνοῦ, Σύνοψις ἱστορ. 1.713.23.

³ Θεοφάνους, Χρονογρ. 409.30, Γ. Κεδρηνοῦ, Σύνοψις ἱστορ. 1.800.7.

⁴ Idè A. Rambaud, "Ενθ' ἄν. 817.832.

⁵ W. Regel, Fontes rerum Byzantinorum σ. XIII.

⁶ Παναρέτου, Περὶ τῶν τῆς Τραπεζοῦντος βασιλέων (Tafel. Eustathii opuscula 369.29). Ἐπιθι καὶ Φ. Φαρμά, Ὁ γάμος παρ' Ἑλλῆσι σ. 64.

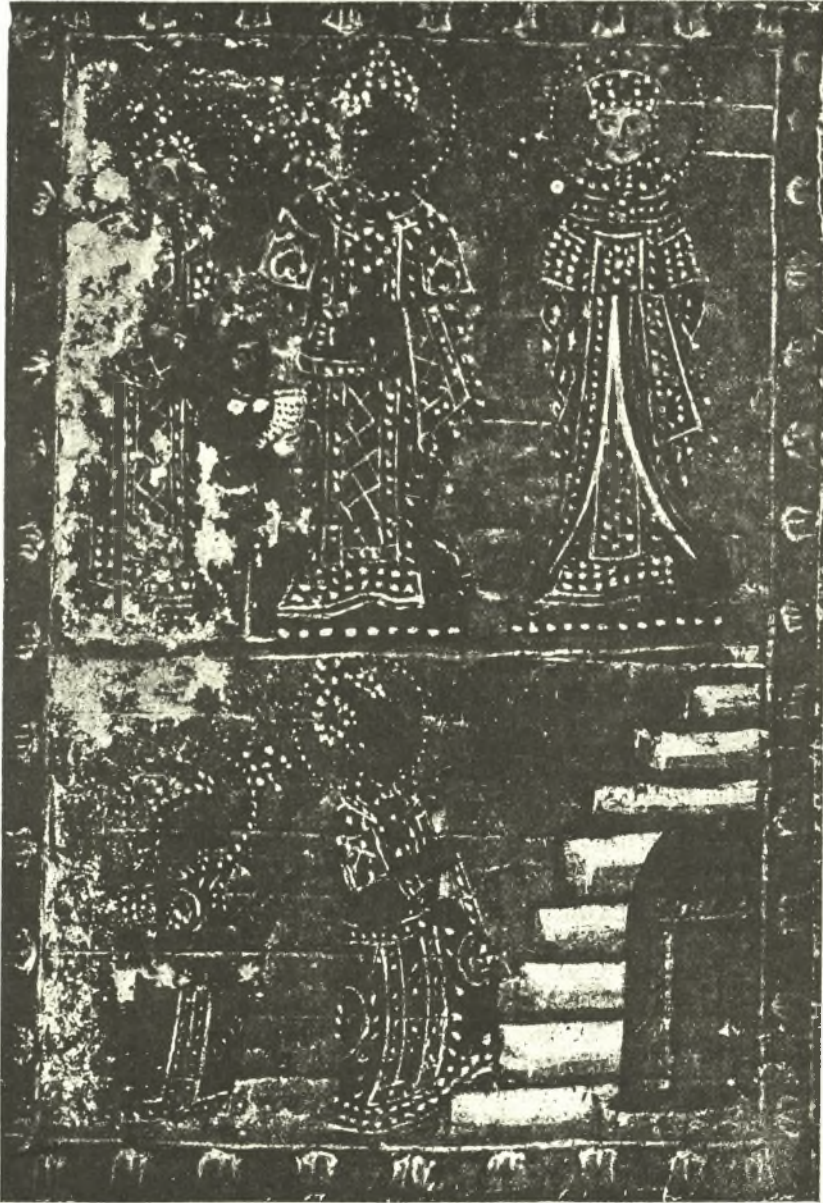
⁷ Παραδείγματα παρὰ W. Schickel, "Ενθ' ἄν. σ. 528.554.555.

⁸ I. Κιννάμου, Ἱστορ. 215.10.

⁹ Εὐαγγρίου, Ἐκκλησ. ἱστορ. 66.2 (Bidez-Parmentier).

¹⁰ Θεοφύλακτος Σιμοκάττου, Ἱστορία 57.23 ἔξ.

¹¹ Ὅρα A. Rambaud, "Ενθ' ἄν. σ. 834. Ἡ πρόκυψις ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγ. Σοφίας ἐν τοῖς κατηχομνεῖσι, ἐν Νικαίᾳ δὲ ἐν πλατείᾳ πρὸ τῆς ἐκκλησίας, A. Heisenberg, Aus der Geschichte und Literatur der Palaeologenzeit σ. 90. 92-93. 109. (Sitzb. d. Bayer. Akad. phil. hist. klass. 1920, 10 Abhandlung). Πρόκυψις κατὰ τὴν στέψιν, ἐν Νικαίᾳ τοῦλάχιστον, ἐγένετο καὶ ἐν τῷ βασιλικῷ Παλατίῳ A. Heisenberg, "Ενθ' ἄν. σ. 90.

Εἰκ. 2. Ἡ πρόκλιψις.

φυρογέννητος, ἐν ᾧ βραδύτερον κατὰ τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα τὴν ἀναφέρει ὁ Ι. Καντακουζηνὸς προσθέτων «οὕτω γὰρ ἔθος τοῖς βασιλεῦσι ποιεῖν ἐπὶ ταῖς θυγατρᾶσι πρὸς γάμον ἀγομέναις».¹

“Ὅπως ἂν ἔχη, πολὺ πρὸ τοῦ ΙΔ΄ αἰῶνος, ἐπ’ εὐκαιρίᾳ περιγικτικῶν ἢ βασιλικῶν γάμων ἔπρεπε οἱ μελλόνυμφοι νὰ τελέσωσι τὴν πρόκνυψιν, ν’ ἀνέλθωσι δὴλα δὴ μετὰ τῶν γονέων τοῦ δεσπότη, ἐὰν εἶχε, καὶ τοῦ παρανύμφου ἐπὶ ἰκρίου περιβαλλομένου ὑπὸ χρυσῶν καὶ μεταξωτῶν παραπετασμάτων, τούτων δὲ ἐν δεδομένη στιγμῇ ὑπὸ τὸ ἐπιφώνημα «ἀνατείλατε» περιαιρεθέντων, νὰ φανῶσιν ὑπὸ τὸ φῶς λαμπάδων εἰς τὸν λαόν, ὅστις παλαιότερον διὰ τῶν κρακτῶν τῶν δῆμων καὶ βραδύτερον διὰ τοῦ χοροῦ τῆς ἐκκλησίας² τοὺς ἔψαλλεν εὐφρημίας.

Πῶς ἀκριβῶς ἐγένετο ἡ πρόκνυψις αὕτη μᾶς περιγράφει ὁ Ι. Καντακουζηνὸς ἀναφέρων τὰς ἐν Σηλυβρία τελετὰς ἐπὶ τῷ γάμῳ τῆς θυγατρὸς του Θεοδώρας μετὰ τοῦ Τούρκου Ὀρχάν, τούτου δ’ ἔνεκα ὀλόκληρον τὸ σχετικὸν χωρίον καταχωρίζομεν ἐνταῦθα.³

«Καὶ ἐκέλευε πρὸς τῆς πόλεως (Σηλυβρίας) ἐν τῷ πεδίῳ πρόκνυψιν ποιεῖν ἐκ ξύλων, ἵν’ ἐπ’ αὐτὴν ἡ βασιλέως νυμφευομένη θυγάτηρ στᾶσα πᾶσι γένοιτο καταφανής· οὕτω γὰρ ἔθος εἶναι τοῖς βασιλεῦσι ποιεῖν ἐπὶ ταῖς θυγατρᾶσι πρὸς γάμον ἀγομέναις. Εἰς τὴν ὑστεραίαν δὲ βασιλεὺς μὲν ἔμεινεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς μετὰ τῶν ἐπιλοιπῶν δύο θυγατέρων, Θεοδώρα δὲ ἡ νυμφευομένη ἐπὶ τὴν πρόκνυψιν ἀνῆλθε, βασιλεὺς δὲ εἰστήκει ἔφιππος μόνος, οἱ δὲ ἄλλοι πάντες πεζοί. Οὕτω δὲ τῶν παραπετασμάτων περιαιρεθέντων, περικεκάλυπτο γὰρ ἡ πρόκνυψις πανταχόθεν ὑφάσμασι σηρικῶν καὶ διαχρύσοις, ἀνεφαίνετο ἡ νύμφη καὶ λαμπάδες ἦσαν περὶ αὐτὴν ἡμμένοι ἑκατέρωθεν, ἃς εὐνοῦχοι κατέχοντες ἐπὶ γόνυ κεκλιμένοι οὐκ ἐφαίνοντο. Σάλπιγγες δὲ ἤχησαν ἐπὶ πλεῖστον καὶ αὐλοὶ καὶ σύριγγες καὶ ὅσα πρὸς τέρψιν ἐξεύρηται ἀνθρώποις. Πausαμένων δὲ ἐκείνων, ἐγκώμια ἤδον οἱ μελωδοὶ ὑπὸ τινῶν λογίων πρὸς τὴν νύμφην πεποιημένα. Ἐπεὶ δὲ πάντα ἐτελεῖτο τὰ βασιλέως προσήκοντα θυγατρᾶσιν νυμφευομέναις, τὴν τε στρατιὰν καὶ τοὺς ἐν τέλει πάντας καὶ Ρωμαίων καὶ βαρβάρων ὁ βασιλεὺς εἰστία ἔφ’ ἡμέρας οὐκ ὀλίγας».

Ὁ βασιλικὸς γάμος, τὸ στεφάνωμα, τὸ ὁποῖον σαφῶς πρέπει νὰ

¹ Ἡ πρόκνυψις, κατὰ τὸν Α. Heisenberg (Ἔνθ’ ἀν. σ. 85) εἰσάγεται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν.

² Γ. Κωδινού, Περὶ τῶν ὀφφικιαλίων 96.20, Α. Heisenberg, Ἔνθ’ ἀν. σ. 92.93. Πβ. καὶ τὴν ὑπ’ ἀριθ. 2 εἰκόνα, ἣν ὀρθῶς ἀνεγνώρισεν ὁ Heisenberg (σελ. 96) ὡς τὴν πρόκνυψιν παριστάνουσαν.

³ Ι. Καντακουζηνού, Ἱστορ. 2.587.18 ἐξ. Βλέπε καὶ ὅσα σοφὰ ἔγραψε περὶ προκνύψεως καὶ ὁ Α. Heisenberg, Ἔνθ’ ἀν. σ. 85 καὶ ἐξ.

διαστέλλεται τοῦ στεψίμου,¹ ἐγένετο συνήθως ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ² (εἰκ. 3).

Κατὰ ταύτην, εἰσερχομένων τῶν μελλονύμφων εἰς τὸ ἐν τῇ Δάφνῃ εὐκτήριον τοῦ ἁγίου Στεφάνου τῆς Δάφνης,³ ἐτελεῖτο ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου τὸ μνηστρον, ἦτοι ὁ ἀρραβών,⁴ μεθ' ὃ ἀπήρχοντο οὗτοι, ἵνα τελεσθῇ ἡ λειτουργία.⁵ Ταύτης ληξιάσης, εἰσήρχοντο καὶ πάλιν εἰς τὸν ναὸν οἱ μελλόγαμοι, τότε δ' ἐγένετο τὸ στεφάνωμα ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἢ καὶ πλειόνων Πατριαρχῶν, ἂν ἐτύγγανον παρόντες ἐν τῇ βασιλευσούσῃ.⁶

Ὁ τόπος, ἐν ᾧ ἐγένετο τὸ στεφάνωμα, ἐφ' ὅσον πρωτεύουσα τοῦ κράτους ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις, διέφερε κατὰ αἰῶνας, ἐξαρτώμενος ἐκ τῆς θέσεως τῶν ἀνακτόρων⁷ καὶ τοῦ κέντρου αὐτῶν.⁸

¹ Τὸ στέψιμον καὶ τὸ στεφάνωμα ἐγένοντο συνήθως κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν (Θεοφάνους, Χρονογρ. 299.13, Γ. Κεδρηνοῦ, Σύνοψις ἱστορ. 2.315.22. Βλέπε καὶ J. Ebersolt, "Ενθ' ἄν. σ. 29). Ἐχομεν ἐν τούτοις παραδείγματα, καθ' ἃ τὸ στεφάνωμα εἴπετο τοῦ στεψίματος κατὰ μίαν ἡμέραν, Παναρέτου, "Ενθ' ἄν. σ. 369, ἢ καὶ ἐπτά, Νικηφ. Γρηγορά, Ρωμαϊκ. ἱστορ. 2.791.16. Φρονοῦσιν ὅτι αἱ τελεταὶ τοῦ στεψίματος καὶ στεφανώματος συμπύπτουσι κατὰ πάντα. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές· δι' αὐτὸ ἐν τῇ μελέτῃ μου παραλείπω ὠρισμένα μέρη περιγραφῶν τοῦ στεψίματος, τὰ ὅποια, κατὰ τὰς ἐρεῦνας μου, δὲν δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῶσι καὶ εἰς τὸ στεφάνωμα.

² Παναρέτου, "Ενθ' ἄν. σ. 369.30, Ἡμπεριος καὶ Μαργαρώνα στίχ. 500. Ἐχομεν καὶ βασιλικὸν γάμον τῇ Τρίτῃ τοῦ Πάσχα εὐλογηθέντα (Οἰσυνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη, 394.20). Κατὰ τὸν J. Ebersolt, "Ενθ' ἄν. σ. 29, μετὰ τὸν ἀρραβῶνα ἐγένετο ἡ στέψις καὶ κατοπινὸν τὸ στεφάνωμα. Ἐπιθι καὶ A. Rambaud, "Ενθ' ἄν. σ. 833.

³ Μετὰ τὸ 428 καὶ ἐφ' ὅσον τὰ ἀνάκτορα δὲν εἶχον μετατεθῆ εἰς τὰς Βλαχέρνας.

⁴ Τὸ μνηστρον δὲν ἐγένετο πάντοτε ἐν τῷ εὐκτηρίῳ τοῦ ἁγίου Στεφάνου. Σπόνζα Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας μετὰ Λέοντος τοῦ Δ' γίνονται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Φάρου, Θεοφάνους, Χρονογρ. 444.20. Περὶ τῆς ἀκολουθίας καὶ τῆς τάξεως τῆς γινομένης κατὰ τὰ μνηστρα βασιλέως ὄρα A. Dmitriewski, Τυπικὰ 379.1016 καὶ J. Ebersolt, "Ενθ' ἄν. σ. 29. Κατὰ τοὺς ἀρραβῶνας, εἰς μεταγενεστέρους τοὐλάχιστον χρόνους, ἐφάλλοτο ἄσματα ὑπὸ λογίων πεποιημένα καὶ τοὺς ἀρραβωνισθέντας ἐκθειάζοντα. Τοιαῦτα τετράστιχα ἔχομεν ποιηθέντα ὑπὸ Νικολάου τοῦ Εἰρηνικοῦ εἰς τοὺς ἀρραβῶνας τοῦ Ἰωάννου Δούκα Βατάτζη καὶ τῆς Ἄννης Hohenstaufen, A. Heisenberg, "Ενθ' ἄν. σ. 100.102.109.

⁵ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἐκθεσις τῆς βυσιλείου τάξεως 212.15.

⁶ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, "Ενθ' ἄν. 212.17.

⁷ Τὰ παλαιότερα ἀνάκτορα ἤρχισαν ἐγκαταλειπόμενα ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 1Β'. αἰῶνος, ὅποτε Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς ἐκόσμησε τὰ ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1Γ'. αἰῶνος κατοικοῦντο, ἐν ᾧ λήγοντος αὐτοῦ, εἶχον πλεόν κρημισθῆ, J. Ebersolt, "Ενθ' ἄν. 217.218.

⁸ Κέντρον παλαιότερον ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ 565 μ. Χ. ἦσαν τὰ ἀνάκτορα τῆς Δάφνης. Ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου καὶ ἐντεῦθεν κέντρον κατέστη ὁ Χρυσοτρικλινος. ὁπόθεν ἐξεκίνει ἡ γαμήλιος πομπή, J. Ebersolt, "Ενθ' ἄν. σ. 77.169. 175.182

Παλαιότερον, καὶ δὴ μετὰ τὸ 428, τὸ στεφάνωμα ἐγένετο ἢ ἐν τῷ εὐκτηρίῳ τοῦ ἁγίου Στεφάνου τῆς Δάφνης¹ ἢ ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας. Τοῦτο δμως δὲν ἐτηρεῖτο αὐστηρῶς πάντοτε. Ἔχομεν π. χ. γάμον βασιλικὸν εὐλογηθέντα ἐν τῷ ναῷ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πηγῆς,² δεύτερον ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ ἁγίου Μάμαντος,³ τρίτον ἐν τῷ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν,⁴ τέταρτον εἰς τὸν Αὐγουστέα,⁵ πέμπτον ἐν τῇ Μαναύρα, ἐν τοῖς ἰθ' ἀκκουβίτοις,⁶ μετὰ δὲ τὸν Θ' καὶ Ι' αἰῶνα ἄλλους ἐν τῷ ναῷ τοῦ παλατίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Φάρου.⁷

Ἐν τῷ ναῷ λοιπὸν ὑπὸ τὰς μελωδικὰς εὐχὰς τῶν κρακτῶν⁸ καὶ τὸ φῶς τῶν λαμπάδων, ἃς ἐκράτουν αὐλικοὶ λαμπρῶς ἐστολισμένοι,⁹ ὁ μελλοννυμφος, διάλιθα φορέματα φορῶν¹⁰ καὶ τὸ στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἃν ἦτο προεστεμμένος,¹¹ ἢ δὲ νύμφη χρυσοπάστα καὶ διάλιθα φορέματα ἐνδεδυμένη¹² καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρουσα τὸ στέμμα, ὅπερ τῆς ἐπέθετεν, ὡς εἴπομεν, ὁ μέλλων σύζυγος, ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Πατριάρχου λαμβάνων,¹³ προσήρχοντο πρὸ τοῦ ἱεροῦ βήματος καὶ ἐκεῖ, ἐνουμένων τῶν χειρῶν των ὑπὸ τοῦ στεφανώοντος Πατριάρχου,¹⁴ μετὰ τὴν ἐπίθεσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, ἢ

¹ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 196.20, Θεοφάνους, Χρονογρ. 299.10, 444.23, I. Κιννάμου, Ἱστορ. 211.1, W. Regel, *Analecta Byzantinorussica* σ. 5. Τὸ εὐκτήριον τοῦ ἁγίου Στεφάνου ἐκτίσθη τῷ 428 ὑπὸ τῆς Πουλχερίας, ἀδελφῆς Θεοδοσίου τοῦ Β'. (J. Ebersolt, Ἐνθ' ἄν. σ. 52, W. Schickel, *Das byzantinische Krönungsrecht bis zum 10 Jahrhundert* B. Z. 7.521).

² Λέοντος Γραμματικοῦ, Χρονογρ. 317.5, Γ. Κεδρηνοῦ, Ἱστορ. 2.310.2.

³ Θεοφάνους, Χρονογρ. 470.6.

⁴ Νικηφ. Γρηγορᾶ, Ρωμαϊκ. Ἱστορ. 2.791.16.

⁵ Ὁ Αὐγουστὲς ἦτο ἡ πρώτη αἰθουσα, εἰς ἣν τις εἰσέρχεται εἰσχωρῶν εἰς τὰ ἀνάκτορα τῆς Δάφνης, J. Ebersolt, Ἐνθ' ἄν. σ. 46.51.

⁶ Λέοντος ἸΓραμματικοῦ, Χρονογρ. 259.22.

⁷ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 201.20, Ὁ ναὸς ἰδρῦθη περὶ τὰ μέσα τοῦ Η' μ. Χ. αἰῶνος ὑπὸ Κωνσταντίνου Ε' τοῦ Κοπρώνυμου, J. Ebersolt, Ἐνθ' ἄν. σ. 104.107.

⁸ I. Καντακουζηνοῦ, Ἱστορ. 1. 199.20.

⁹ Εὐαγγρίου, Ἐκκλησ. Ἱστορ. 221.1 ἐξ. (Bidez - Parmentier).

¹⁰ Ὅρα τὴν ὑπ' ἀρ. 5 εἰκόνα.

¹¹ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 197.1, Γ. Κωδινοῦ, Περὶ τῶν ὀφφικιαλίων 99.4.

¹² Εὐαγγρίου, Ἐκκλησ. Ἱστορ. 222.15.

¹³ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 209.3.

¹⁴ Θεοφυλάκτου Σιμοκάττου, Ἱστορία 57.15. Ὅταν αἱ περιστάσεις δὲν ἦσαν ὀμαλαί, τὸ στεφάνωμα ἐγένετο καὶ ὑπὸ πρεσβυτέρου (Γ. Κεδρηνοῦ, Σύνοψις Ἱστορ. 2.542.16 ἢ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως νυμφίου καὶ ἀρχιερέως χρηματίζοντος (Νικολάου Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, Ἐπιστολαί, Migne, P.C. 111.197).

Εἰκ. 3. Ἡ στέψις καὶ τὸ στεφάνωμα βασιλέως.

Εἰκ. 4. Ἡ ἐν τῷ ναῷ τελετὴ τοῦ στεφανώματος.

καὶ τῆς τῶν ἄλλων πατριαρχῶν, ἃν ἦσαν παρόντες πολλοί,¹ ἐδέχοντο τὰ ἀπὸ τῆς ἁγίας τραπέζης λαμβανόμενα στεφάνια, ἅτινα ἀπήστραπτον ὑπὸ τῶν πολυτίμων λίθων.² Τὰ στεφάνια ταῦτα ἀντήλλασσεν ὁ στεφανοκράτωρ, ὅστις ἦτο συνήθως ὁ πατὴρ τοῦ γαμβροῦ ἢ ἄλλος τις τῶν συγγενῶν³ (εἰκ. 4 καὶ 5).

Σήμερον ἐν τοῖς λαϊκοῖς γάμοις, ἐνιαχοῦ, κατὰ τὴν τέλει τοῦ μυστηρίου ὁ σύντεκνος στεφάνων ἐπιτίθει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν στεφανουμένων πολυτίμον ὕφασμα, ἀναβόλι ἐν Βιθυνία καλούμενον. Τοιοῦτόν τι θὰ ἐγίνετο καὶ κατὰ τοὺς βασιλικούς Βυζαντινοὺς γάμους, ἃν κρίνωμεν ἐκ τῆς παρατιθεμένης εἰκόνας (ἀριθ. 4), δὲν εἶναι δ' ἀπίθανον ἐντὸς αὐτοῦ ἔπειτα νὰ ἐτίθεντο ὑπὸ τῶν κουβικουλαρίων καὶ νὰ ἀνηρτῶντο εἰς τὸ πενταπύργιον τὰ βασιλικά στέφανα,⁴ ὡς συμβαίνει νῦν ἐν Χατζηγυριῶ καὶ Κεσάνη τῆς Ἁν. Θράκης, ἔνθα τὰ στέφανα, ἐντὸς τοῦ ἀναβολίου τιθέμενα, κρεμῶνται ὑπὸ τοῦ στεφανώσαντος ἀναδόχου ἀπὸ τῆς μεσόδομης τῆς οἰκίας.

Παρόντες κατὰ τὴν τελετὴν ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἦσαν, πλὴν τῶν γονέων, ἃν ἔζων, καὶ τῶν παρανύμφων⁵ καὶ πᾶσα ἡ σύγκλητος⁶ καὶ ἐκεῖνοι τῶν πατρικίων, οὗς ἰδιαιτέρως εἶχε καλέσει ὁ βασιλεὺς,⁷ οἷτινες ὅμως, μετὰ τὴν λῆξιν τῆς τελετῆς, ὄφειλον νὰ ἐξέλθωσι τοῦ ναοῦ καὶ νὰ λάβωσι θέσιν μετὰ τῶν λοιπῶν πατρικίων, πρὸς δὲ αἰ βασιλικαὶ πριγκίπισσαι μετὰ ἀρχοντισσῶν, αἵτινες δὲν ἔφερον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς προπόλωμα.⁸

Μετὰ τὴν τέλει τοῦ μυστηρίου οἱ νεόνυμφοι συνοδευόμενοι ὑπὸ τῶν παρανύμφων ἐξήρχοντο τοῦ ναοῦ ἐστεφανωμένοι καὶ διηυθύνοντο εἰς τὸ διαμέρισμα τῶν ἀνακτόρων τὸ καλούμενον ὀνοπόδιον, ἐκεῖ δὲ ἴσταμένους τοὺς ὑπεδέχοντο οἱ μάγιστροι καὶ πατρίκιοι πίπτοντες καί, μετὰ τὴν ἀνέγερσίν των, ὑπὸ τὸ πρόσταγμα «κελεύσατε» ἀναφωνοῦντες εἰς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς

¹ I. Κιννάμου, Ἱστορ. 211.5.

² Εὐαγγρίου, Ἐκκλησ. ἱστορ. 222.15. Βλέπε καὶ τὴν ὑπ' ἀριθ. 4 εἰκόνα.

³ Δὲν κρίνω σκόπιμον διὰ μακροτέρων νὰ διαλάβω περὶ ἀτόπων γινομένων κατὰ τοὺς βασιλικούς γάμους, τετραγαμιῶν δηλαδὴ βασιλέων, συζευξέως πριγκιπισσῶν μὲ ὑπάνδρους βίᾳ τῶν συζύγων των ἀποχωρισθέντας, συνάψεως γάμων βασιλέων μὲ μοναχὰς καὶ τὰ τοιαῦτα, διότι κατὰ τὰς περιστάσεις ταύτας πρόκειται περὶ ἐξαιρέσεων.

⁴ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 200.3.

⁵ Παράνυμφοι ἐγίνοντο συγγενεῖς ἢ καὶ φίλοι τοῦ στεφανουμένου καὶ αὐλικά δ' ἐνίοτε πρόσωπα (Θεοφάνους, Χρονογρ. 252.26).

⁶ Δέοντος Γραμματικοῦ, Χρονογρ. 317.4. Πβ. καὶ τὰ τοῦ Θεοδώρου Προδρομοῦ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Πατρολογία τοῦ Migne 133 στήλ. 1350.

⁷ Ὡς μανθάνομεν, πολλοὶ ματαιόδοξοι τὰ πάντα ἔπραττον, ἵνα συγκαταλεχθῶσιν εἰς τοὺς προσκαλουμένους, Γεωργίου Βούρτζου, Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν καὶ μεγάλην Πέμπτην (Βασιλείου Γεωργιάδου, Μιχαὴλ Ἀχομινάτου τοῦ Χωνιάτου καὶ Γεωργίου Βούρτζου μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν λόγοι σ. 47).

⁸ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 214.12.18.

χρόνους». Ἐνταῦθα προσήρχοντο καὶ αἱ πατρίκιαι καὶ λοιπαὶ ἀρχόντισσαι, ἄνευ προπολάματος, καὶ ἐλάμβανον θέσιν ὀπισθεν τῆς Αὐγούστης.¹

Οἱ στεφανωθέντες ἀκολουθοῦμενοι τώρα ὑπὸ τῶν μαγίστρων καὶ πατρικίων, καὶ μέχρι τινὸς ὑπὸ τῶν γυναικῶν, ὧν αἱ μὲν προσκληθεῖσαι (κλητωρευθεῖσαι) ἐλάμβανον θέσιν εἰς τὸν κοχλίαν τῆς ἁγίας Χριστίνης, αἱ δὲ λοιπαὶ ἀπήρχοντο,² συνοδευόμενοι, λέγω, ὑπὸ τῶν μαγίστρων καὶ πατρικίων καὶ τῆς λοιπῆς τάξεως διηυθύνοντο εἰς τὸ σέκρετον τῶν ὑπάτων, ἔνθα ἴσταντο, καὶ ἐπανελαμβάνετο ἡ προηγουμένη τελετὴ, παρόντων καὶ τῶν συγκλητικῶν.³

Εἰς τρίτην θέσιν, καὶ δὴ εἰς τὸν τρίκλινον τῶν κανδιδάτων, περιέμενον τοὺς νεονύμφους, πορευομένους εἰς τὸν παστόν, τὰ μέρη, οἱ Πράσινοι δὴλα δὴ καὶ οἱ Βένετοι μετὰ τῶν ψαλτῶν των (κρακτῶν), ὅταν δ' ἡ πομπὴ προσήρχετο, τὰ ὄργανα ἠΐλου καὶ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν οἱ κράκται ὁμοῦ ἀνεβόων· «πολλά, πολλά, πολλά», ἐν ᾧ ὁ λαὸς ἐπέβόα· «πολλὰ ἔτη, εἰς πολλὰ» καὶ πάλιν οἱ κράκται· «ὁ σωτὴρ ἡμῶν τοὺς δεσπότας φύλαξον πνεῦμα τὸ Πανάγιον τὰς Αὐγούστας σκέπασον. Κύριε ζωὴν αὐτῶν διὰ τὴν ζωὴν ἡμῶν. Βασιλεῦ νεόνυμφε (ἢ εὐγενεὶς νεόνυμφοι), Θεὸς διαφυλάξοι σε (σας) ἔντιμε, ἐνάρετε, τριάς κατακοσμήσοι σε (κατενοδώσοι σας) καὶ χαρὰν παρέξοι σοι Θεὸς ὁ ἐπουράνιος, εὐλογῶν τὸν γάμον σου (σας) ὡς μόνος ὑπεράγαθος· ἡς ἐν Κανᾷ τὸ πρότερον τῷ γάμῳ παρεγένετο καὶ ἐν αὐτῷ ἠύλόγησε τὸ ὕδωρ ὡς φιλόνημπος καὶ οἶνον ἀπετέλεσεν (μετεσκεύασεν) ἀνθρώποις (ἀνθρώπων) εἰς ἀπόλασιν, οὗτος εὐλογήσοι σε μετὰ καὶ τῆς συζύγου σου καὶ τέκνα σοι δωρήσεται Θεὸς πορφυρογέννητα (ἔσ' ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος τοὺς νεονύμφους φύλαττε). Αὕτη ἡ ἡμέρα τῆς χαρᾶς τῶν Ρωμαίων, ἐν ἣ ἐνυμφεῦθης ὁ δεῖνα⁴ ἀναξ, ὁ δεῖνα⁵ τῇ εὐτυχασάτῃ Αὐγούστη»⁶ ἢ, κατ' ἄλλην μαρτυρίαν. «Ὁ σωτὴρ Θεὸς ἡμῶν τοὺς δεσπότας φύλαττε, ἅγιε τρισάγιε, ζωὴν ὑγιεῖαν δὸς αὐτοῖς. Πνεῦμα τὸ Πανάγιον τὰς Αὐγούστας σκέπασον. Κύριε, ζωὴν αὐτῶν διὰ τὴν ζωὴν ἡμῶν· ἔσ' τοῦτο τὸ βασίλειον, Κύριε, στερέωσον».⁷

Ὅταν δ' ἔφθανον πλησίον τῆς παστάδος, πάλιν διὰ τῶν κρακτῶν ἀνεβόων τὰ μέρη ἀπελατικὸν εἰς ἦχον α'. «Δι' ἡμᾶς ἐμετρίασας ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας τὴν ἔννομον συνάφειαν ὡς Θεὸς ἐπισφραγίζων· ἐπὶ μητρικῆς γὰρ

¹ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἐνθ' ἄν. 197.1 ἐξ. 212.20, 214.9.

² Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἐνθ' ἄν. 214.11.

³ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 197.5, 213.2.

⁴ Ἐλέγετο τὸ ὄνομα τοῦ νυμφίου.

⁵ Ἐλέγετο τὸ ὄνομα τῆς νύμφης.

⁶ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 197.10 ἐξ. 213.5, 380.15.

⁷ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἐνθ' ἄν. 380.5.

παστάδος ὡς ἄνθρωπος προεκλήθης καὶ ὡς ἠλόγησας τοὺς ἐκεῖ νυμφευομένους οὕτως καὶ νῦν εὐλόγησον δυάδα στεφανουμένην κατακοσμῶν εὐτεκνία καὶ εἰρηναία βιώσει». ¹

Ἡ ἰδιαίτερα τότε εἰς τὴν Αὐγούσταν ἀκτολογία εἶχεν ὡδε:

«Εὐφημήσωμεν κατὰ χρέος τὴν χαρὰν ἡμῶν τὴν Αὐγούσταν. Πολλοὶ σου χρόνοι, θεοπρόβλητε Αὐγούστα· πολλοὶ σου χρόνοι, εὐτυχεστάτη Αὐγούστα· πολλοὶ σου χρόνοι ἢ σύζυγος τοῦ δεσπότη· σὺ ἐκ θείας ψήφου προεχειρίσθης· εὐλόγησεν ὁ Θεὸς ὁ Παντοκράτωρ· σὺ ἐνυμφεύθης ἐκ Θεοῦ τῇ πορπορφύρᾳ στεφανώσας σε τῇ ἰδίᾳ παλάμῃ, ἀλλ' ὁ εἰς ταύτην καλέσας σε τὴν ἀξίαν καὶ συζεύξας σε ὁ δεῖνα τῷ δεσπότη ² τοὺς χρόνους σου πληθύνει σὺν τῷ δεσπότη. Εἰσακούσοι ὁ Θεὸς τοῦ λαοῦ ἡμῶν· ὁ δεῖνα ³ τῆς εὐσεβεστάτης Αὐγούστης πολλὰ τὰ ἔτη», ἐν ᾧ ὁ λαὸς ἐπανελάμβανε κατ' ἀρχὰς ἢ τρις τὸ «πολλοὶ σου χρόνοι» ἢ ἔπειτα τρις ἕκαστον τῶν ὑπὸ τῶν κρατῶν ἀπαγγελομένων στίχων καὶ ἐν τέλει τὸ πολυχρόνιον. ⁴

Ταῦτα ἐφ' ὅσον κέντρον τῶν ἀνακτόρων ἦτο τὸ ἀνάκτορον τῆς Δάφνης, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως ὅμως τοῦ νέου ἀνακτόρου καὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου, καὶ καθ' ὠρισμένην μαρτυρίαν Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, «ἐν τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς», τὸ στεφάνωμα ἐγένετο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ νέου τούτου ἀνακτόρου τῇ ἐπιλεγομένῃ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Φάρου, ἡ δὲ γαμήλιος πομπὴ μεταβαίνουσα εἰς τὸν ἐν τῇ Μαгнаύρᾳ παστὸν διήρχετο διὰ τοῦ Χρυσοτρικλίνου κατὰ τὴν δίοδον τῶν ἀργυρῶν πυλῶν τοῦ ὁποίου ἐψάλλοντο ὑπὸ τῶν δῆμων οἱ ὕμνοι. ⁵ Ἐν τῷ Χρυσοτρικλίῳ μάλιστα ἐπὶ θρόνου καθήμενος ὁ βασιλεὺς ἀπένεμε κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου του διάφορα ἀξιώματα, προάγων πολλοὺς εἰς μανδάτορας, δισπάτους, πρωτοσπαθαρίους, σπαθαροκανδιδάτους κ.τ.λ. ⁶

Ἀπὸ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν οἱ νεόνυμφοι μετὰ τὸ ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας στεφάνωμα, μετέβαινον εἰς τὰ κατὰ τὰς Βλαχέρνας ἀνάκτορα ἔφιπποι, διερχόμενοι δι' ὁδῶν διὰ κλάδων δένδρων, ἀνθέων καὶ δάφνης ἐστολισμένων, τῶν συνοδευόντων πεζῶν ἐπομένων. ⁷

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἀκτολογήματα οἱ νεόνυμφοι συνοδευόμενοι «ὑπὸ τῶν ταῖς κορυφαῖς τῶν ἀξιωμάτων περιλαμπομένων» εἰσῆρχοντο εἰς τὸν νυμφικὸν

¹ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἐκθσεις τῆς βασιλείου τάξεως 380.10.

² Ἐλέγετο τὸ ὄνομα τοῦ νεονύμφου δεσπότη.

³ Ἐλέγετο τῆς νεονύμφου τὸ ὄνομα.

⁴ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἐκθσεις τῆς βασιλείου τάξεως 200.9 ἔξ.

⁵ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἐκθσεις τῆς βασιλείου τάξεως 201.21.

⁶ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἐνθ' ἄν. 632.8.14.

⁷ Ι. Καντακουζηνοῦ, Ἱστορ. 1.202.13. Ὅρα καὶ Α. Heisenberg, Ἐνθ' ἄν. σ. 110. Περὶ τοῦ στολισμοῦ τῶν βασιλικῶν ἵππων βλέπε Γ. Κωδινού, Ἐνθ' ἄν. 97.10.

θάλαμον, τὸν παστόν, ὅστις ἦτο ἐστολισμένος μὲ ρόδα καὶ διάφορα ἄνθη, εἶχεν ἀργυρᾶ πολύφωτα¹ καὶ ἦτο «χρυσῶ καὶ λίθοις ἀγερώχοις κατάκοσμος ναὶ μὴν καὶ ἀλουργοῖς ἱματίοις βαφῆς δευσοποιοῦ Τυρίας μεγατιμίου περιπόρφυρος»² καὶ ὅστις, ἐφ' ὅσον τὰ ἀνάκτορα εὐρίσκοντο εἰς τὴν παλαιάν των θέσιν, ἐπήγνυτο ἐν τῷ τῆς Μαгнаύρας θερινῷ ἀνακτόρῳ³ ἢ ἐν τῷ τρικλίνῳ Ἰουστινιανοῦ τοῦ ρινομήτου,⁴ ἐκεῖ δ' ἰστάμενοι ὄρθιοι καὶ ἔστεφανωμένοι ἤκουον τοὺς κράκτας τῶν δύο μερῶν τὰ ἐξῆς ἀκτολογοῦντας, ἐν ᾧ ὁ λαὸς τὸ καλῶς ἤλθες μεθ' ἕκαστον στίχον ἀνεφώνει· «Πολλά, πολλά, πολλά. Καλῶς ἤλθες ὁ δεσπότης τῶν Ρωμαίων· καλῶς ἤλθες ὁ δεσπότης σὺν τῇ Αὐγούστῃ· καλῶς ἤλθες, θεοεπίλεκτε Αὐγούστα· καλῶς ἤλθες, θεοσκέπαστε Αὐγούστα· καλῶς ἤλθες ὁ δεῖνα,⁵ χαρὰ Ρωμαίων· κολῶς ἤλθες ἡ εὐγένεια τῆς πορφύρας· καλῶς ἤλθες ἡ ποθουμένη παρὰ πάντας· σὺ ἐκ θείας ψήφου προεχειρισθῆς εἰς σύστασιν καὶ ἀνέγερσιν τοῦ κόσμου· σὺ ἐνυμφεύθῃς ἐκ Θεοῦ τῇ πορφύρᾳ, σὲ εὐλόγησεν ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, στεφανώσας σε τῇ αὐτοῦ παλάμῃ· ἀλλ' ὁ εἰς ταύτην καλέσας σε τὴν ἀξίαν καὶ συζεύξας σε ὁ δεῖνα τῷ δεσπότη, τοὺς χρόνους σου πληθύνει ἐν τῇ πορφύρᾳ· εἰσακούσοι ὁ Θεὸς τοῦ λαοῦ ἡμῶν».⁶

Εἰς τοὺς νεονύμφους ἐψάλλοντο ἐπ' ἴσης καὶ ἄλλα παστικά ἄσματα, δι' ὧν ἐξήρητο τὸ κάλλος, ἡ εὐγένεια τῆς καταγωγῆς καὶ τὰ ψυχικά των προτερήματα, ἔτι δ' ἡ ἀνδρεία τοῦ νυμφίου, παρεβάλλοντο δ' ἀμφοτέροι πρὸς κισσοὺς ἢ κυπαρίσσοις ἢ κλήματα ἢ ναρκίσσοις ἢ ἐκείνος μὲν πρὸς φωτίζοντα ἥλιον, αὕτη δὲ πρὸς φέγγουσαν σελήνην. Τὰ ἐπάσματα ταῦτα κατέληγον πολλάκις εἰς εὐχὴν ὑπὲρ ἀποκτήσεως πορφυρογεννῆτων τέκνων, εὐσεβῶν προμάχων τῆς νέας Ρώμης.⁷

Μετὰ τὰ ἀκτολογήματα καὶ ἐπάσματα ταῦτα οἱ νεόνυμφοι, ἔστεφανω-

¹ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, *Ενθ' ἀν. 379.16, 499.10, 505.4.

² Θεοφυλάκτου Σιμοκάττου, Ἱστορίαι 57.21, 58.1.

³ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, *Ενθ' ἀν. 213.7, 13, 214.22.

⁴ Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη, 458.13. Ὅρα καὶ τὸ ὑπόμνημα τοῦ Reiske εἰς τὸ ἔργον Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου περὶ τῆς βασιλείου τάξεως σ. 255.256.

⁵ Ἐλέγετο τὸ ὄνομα τοῦ νυμφίου.

⁶ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, *Εκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 198.5 ἐξ. 213.10.

⁷ Θεοδώρου Προδρομοῦ, Εἰς γάμον βασιλικὸν παιὰν τοῖς δήμοις, καὶ τοῦ αὐτοῦ, Ἐπιθαλάμιος τοῖς τοῦ εὐτυχεστάτου Καίσαρος υἱοῖς (Migne, PG. 133 στήλ. 1351. 1352. 1353. 1402. 1403. 1404). C. Castellani, Epithalamio di Theodoro Prodromo per le nozze di Giovanni Comneno σ. 14. 16. 24. 30. 32. 34. Ὑπάρχει ἡ γνώμη (A. Heisenberg, *Ενθ' ἀν. σ. 94.95) ὅτι τὰ ἄσματα ταῦτα ἐψάλλοντο ἰκατά τὴν πρόκνυιν, εἶναι ὁμως τοῦ παστοῦ, ὡς δεικνύει καὶ ὁ τίτλος ἐπιθαλάμιος καὶ στίχοι οἱ οἱ ἐπόμενοι·

*Ἵμνεῖτε τὸν νυμφαγωγόν, τὸν ἥλιον τῆς Ρώμης
Τὸν φρυκτωροθνια σήμερον καὶ ταύτην τὴν παστάδα
Καὶ σὺν αὐτῇ φωτίζοντα τοῖς νυμφαγωγουμένοις.*

μένοι ἀκόμη, ἀνήρχοντο εἰς τὴν κόγχην τοῦ παστοῦ, ἵνα ἀποθέσωσιν ἐπὶ τοῦ βασιλικῆς χρυσοῦ κραββάτου τὰ στέμματα,¹ ἐν ᾧ οἱ κράται τῶν δύο μερῶν τὰ ἑξῆς ὁμοῦ ἠκτολόγουν· «Πνεῦμα τὸ πανάγιον τὸν γάμον ἐπευλόγησον· ὁ ἐν Κανᾷ Χριστὸς εὐλογήσας τὸν γάμον, εὐλογήσει τὸ στεφάνωμά σου ὁ δεῖνα αὐτοκράτορ.² Πνεῦμα τὸ πανάγιον τὸν γάμον ἐπευλόγησον μετὰ τῆς συζύγου σου τῆς ὁ δεῖνα³ εἰς ἡμέρας καὶ καιροὺς καὶ χρόνους ἕως ἄκρου γήρωσ ὑμῶν ἐν βίῳ εἰς δόξαν αὐτοῦ καὶ εἰς σύστασιν τῶν Ρωμαίων. Εἰσακούσοι ὁ Θεὸς τοῦ λαοῦ ὑμῶν, πολλά, πολλά, πολλά. Κύριε, ὁ τούτους συζεύξας, σὺ αὐτοὺς περίσῳξε· ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος δὸς αὐτοῖς ὁμόνοιαν. Τοῦτο τὸ βασιλείον, κύριε στερέωσον. Πνεῦμα τὸ πανάγιον τὸν γάμον ἐπευλόγησον», ἐν ᾧ ὁ λαὸς μεθ' ἑκαστον στίχον ἀνεφώνει· «ἔσ' πνεῦμα τὸ πανάγιον» καὶ ἐν τέλει πολυχρόνιον.⁴

Τῆς ἐν τῷ θαλάμῳ τελετῆς ληξάσης, τὰ μὲν στέμματα ἔθετον οἱ νεόνυμφοι ἐπὶ τοῦ νυμφικῆς κραββάτου, ὡς προεῖρηται, ἐκρέμων δὲ τὰ στεφάνια οἱ κουβικουλάριοι εἰς τὸ ἐν τῇ Μανὰύρα πενταπύργιον,⁵ ὅπου ἦτο τοῦ βασιλέως ὁ κράββατος.⁶

Μετὰ τὸ πέρασ τῆς ἐν τῷ παστῷ τελετῆς, οἱ νυμφιοὶ ἀπῆρχοντο εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν ἰθ' ἀκουβίτων καὶ ἐκάθιζον ἐν τῇ τραπέζῃ, ἔχοντες συνδαιτυμόνας, πλὴν τῶν συγγενῶν καὶ τοῦ Πατριάρχου, καὶ τοὺς συγκλητικούς⁷ (εἰκ. 6).

Εἰς τὴν τράπεζαν ταύτην, ἣν ἐκόσμουσαν πολυτιμώτατα ἐπιτραπέζια σκευή, καὶ μόνον εἰς ἐξαιρετικῶς δυσκόλους περιστάσεις ὑποδεεστέρας ἀξίας τοιαῦτα, παρετίθετο πολυτελὲς καὶ λαμπρὸν δεῖπνον ὑπουργούντων τοῦ δομεστικῆς, καὶ τοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης, ἧ τινος τῶν συγγενῶν τοῦ βασιλέως, ὄντινα οὗτος ὠρίζεν, ἄσκεποὺς ὅμως.⁸

Εἰς τὴν γαμήλιον δὲ τράπεζαν, εἰς ἣν ἐφιλοτιμεῖτο νὰ παρακαθήσῃ πᾶς τις κοινωνικὴν κατέχων θέσιν,⁹ ἐννοεῖται ὅτι πάλιν χωριστὰ τῶν ἀνδρῶν συνεποσίαζον αἱ γυναῖκες.¹⁰

Ταῦτα ἂν ὁ παστὸς ἐπήγγυτο ἐν τοῖς κατὰ Μανὰύραν ἀνακτόροις, ἂν

¹ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔνθ' ἂν. 213.13.

² Ἐλέγετο τοῦ βασιλέως τὸ ὄνομα.

³ Ἐλέγετο τῆς νέμφης τὸ ὄνομα.

⁴ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔνθ' ἂν. 199.1 ἐξ. 213.13.

⁵ Τοῦτο ἦτο ἐπιπλον οὕτω κληθὲν ἐκ τῶν πυργίσκων οὓς ἔφερε.

⁶ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔνθ' ἂν. 200.2. J. Ebersolt, *Le grand palais de Constantinople* σ. 72.

⁷ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔνθ. ἂν. 200.5, 213.15. Λέοντος Γραμματικοῦ, Χρονογρ. 230.5.

⁸ Γ. Κωδινού, Περὶ τῶν ὀφφικιαίων σ. 5.11, 57.19, 58.12, 98.21.

⁹ Γ. Βούρτζου, Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν καὶ μεγάλην Πέμπτην (Β. Γεωργιάδου, Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου καὶ Γεωργίου Βούρτζου μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν λόγοι σ. 47).

¹⁰ Εὐσεβίου Παμφίλου, Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως, (Migne, PG. 20.1200).

Εἰκ. 5. Ὁ Πατριάρχης πρὸ τοῦ ἱεροῦ βήματος τελεῖ τὸ στεφάνωμα.

Εἰκ. 6. Τὸ γαμήλιον συμπόσιον.

δὲ μακρὰν ἐπανηγυρίζετο ὁ γάμος, ὡς λ. χ. ἐν τῇ Πηγῇ, τότε ἐκεῖ ἐγίνετο καὶ τὸ γαμήλιον συμπόσιον, ἐπανερχομένων εἰτα εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν νεονύμφων ἐν πομπῇ.¹

Μετὰ τὸ πέρασ τοῦ συμποσίου,² ἀνίσταντο οἱ βασιλεῖς δίδοντες τὸ σημεῖον τῆς ἀπομακρύνσεως καὶ διηυθύνοντο πάλιν εἰς τὸν παστὸν, συνακολουθοῦντας ἔχοντες ἐκείνους τῶν φίλων, οὓς ὥριζεν ὁ βασιλεὺς. Ἡ ἐνδυμασία τῶν συγκεντρουμένων ἦτο τότε ὠρισμένη. Κατὰ τὴν παρὰ Πορφυρογεννήτῳ μαρτυρίαν, ὁ μὲν βασιλεὺς ἐφόρει χρυσοῦν σαγίον, «ὁ μικρὸς βασιλεὺς» τζιτζάκιον, οἱ δεσπότηαι ἦσαν ἄνευ χλανιδίων, οἱ δὲ φίλοι ἐφόρουσαν οἷα καὶ ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν ἰθ' ἀκουβίτων φορέματα.³

Κατὰ τὴν πρώτην νύκτα τοῦ γάμου, ὡς λέγει ὁ A. Rambaud,⁴ συγγενῆς τῶν νεονύμφων, θ υ ρ ω ρ ὸ ς καλούμενος, μὲ γυμνὸν ξίφος ἐφύλαττε πρὸ τῆς θύρας τοῦ νυμφικοῦ θαλάμου, πιθανόν, ἵνα ἀπομακρύνῃ τὰ πονηρὰ πνεύματα.

Ἐναπόσπαστος τοῦ βασιλικοῦ γάμου τελετὴ ἦτο καὶ ἡ τοῦ λουτροῦ, ἡ γινομένη τὴν τρίτην ἀπὸ τῶν γάμων ἡμέραν.⁵

Κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἤρχοντο οἱ Πράσινοι καὶ οἱ Βένετοι καὶ ἐτοποθετοῦντο ἀπέναντι ἀλλήλων εἰς τὴν δεξιὰν καὶ ἀριστερὰν στοὰν τῆς Μαναύρας, ἐτοποθέτουσαν δὲ εἰς τρία διάφορα σημεῖα καὶ τὰ τρία ὄργανα, ἅτινα μεθ' ἑαυτῶν ἐκόμιζον. Μετὰ ταῦτα ἐπηκολούθει ἡ πομπικὴ παρέλασις τῶν πρὸς λουτρὸν χρεωιδῶν, ἦτοι τῶν λουτρικῶν σαββάνων, χρυσοῦφάντων λεντίων, μυροθηκῶν, θηκῶν, ἐν αἷς ἐτίθεντο τὰ τοῦ λουτροῦ φορέματα καὶ τῶν σικλοτροσύλλων, τῶν δοχείων δῆλα δῆ, δι' ὧν ἠντλεῖτο καὶ ἐχύνετο εἰς τοὺς λουομένους τὸ ὕδωρ.

Πάντα ταῦτα συνώδευον μέχρι τοῦ λουτροῦ κιθαρισταί, χορευταί καὶ ἀοιδοί, τὰ θ υ μ ε λ ι κ ἄ, ὡς τότε ἔλεγον,⁶ προσέτι δὲ καὶ οἱ ὑπατοὶ, οἵτινες καὶ ἐπανήρχοντο εἰς ὠρισμένην θέσιν, τὴν πόδωσιν, ἦτοι τὴν βᾶσιν τῆς γεφύρας, ἀναμένοντες τὴν ἐμφάνισιν τῆς Αὐγούστης.

Τὴν ἐκ τοῦ παστοῦ ἐξερχομένην Αὐγούστην παρακολουθομένην ὑπὸ τῶν κληθεισῶν ἀρχοντισσῶν συνώδευον μέχρι τινὸς οἱ πατριῖοι καὶ εἰτα οἱ ὑπατοὶ, ἐν ᾧ, ἅμα τῇ ἐμφανίσει τῆς, πρῶτον οἱ Βένετοι καὶ κατόπιν οἱ Πράσινοι ἠϋλοῦν τὰ ὄργανά των καὶ ἠκτολόγουν. Περαιτωθέντος τοῦ λουτροῦ, ἡ Αὐγούστη, συνοδευομένη πάλιν ὑπὸ τῶν συγκλητικῶν καὶ ἀκολουθομένη ὑπὸ

¹ Λέοντος Γραμματικοῦ, Χρονογρ. 317.7.

² Κατὰ τὰς ἐπομένας ἡμέρας οἱ βασιλεῖς ἠνώχουοντο ἀποθέτοντες τὸ στέμμα καὶ περιβεβλημένοι λαμπρὰ βασιλικά φορέματα, I. Καντακουζηνῶ, Ἱστορ. 1.202.17.

³ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 213.17.

⁴ A. Rambaud, Empereurs et imperatrices d'Orient (Revue des deux mondes 103 (1891) σ. 835.

⁵ Τὰ γαμήλια λουτρά σήμερον συνηθέστατα γίνονται πρὸ τοῦ γάμου, μόνον δ' ἐν Χιλῇ τοῦ Πόντου καὶ Βουρδουρίῳ τῆς Πισιδίας τὸ Σάββατον μετὰ τὸν γάμον (Κλ. Ἱατροῖδου, Ἡθῆ καὶ ἔθιμα ἐν Ἀνατολῇ, Ξενοφάνους τόμ. 3.207) καὶ ἐν Σαράντα Ἐκκλησίας τὴν εἰκοστὴν ἀπὸ τοῦ γάμου ἡμέραν.

⁶ Καὶ σήμερον συνοδεύουσιν ἐν Πόντῳ τὴν νύμφην εἰς τὸ λουτρὸν ὑπὸ τοὺς ἦχους λύρας καὶ ἐν μεγάλῃ δὲ πομπῇ ὁμοίως ἐν Βουρδουρίῳ τῆς Πισιδίας (Κλ. Ἱατροῖδου, Ἡθῆ καὶ ἔθιμα ἐν Ἀνατολῇ, Ξενοφάνους τόμ. 3.76).

τῶν μερῶν, ἀντιπροσώπων δὴλα δὴ τῶν Πρασίνων καὶ Βενέτων ἀκτολογούντων, ἔφθανε μέχρι τοῦ παστοῦ, εἰς ὃν δὲν εἰσῆρχοντο αἱ κληθεῖσαι γυναῖκες. Εἰσερχομένη προὔχρωι μέχρι τῆς δεξιᾶς κόγχης τοῦ παστοῦ, τότε δ' ἤρχοντο ἀπερχόμενοι οἱ ἔξωθεν ἰστάμενοι συγκλητικοί. Καθ' ὅλην τὴν πορείαν καὶ ἐκατέρωθεν τῆς Αὐγούστης ἐβάδιζον δύο αὐλικαὶ γυναῖκες καὶ ὄπισθεν ἤρχετο ἡ παρακαθίστρια, κρατοῦσα, ὡς καὶ αἱ δύο πρώται, πορφυροῦν ροδιῶνα διάλιθον.¹

Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς παρουσίας διατριβῆς εἶδομεν ὅτι ὁ γάμος διήρκει ἑβδομάδα καὶ πλεόν,² ἔχομεν μάλιστα μαρτυρίας, καθ' ἃς οὗτος οὐ μόνον δύο ἑβδομάδας διήκει, ἀλλὰ καὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας, καθ' ἃς ἡ πόλις ἦτο ἐστολισμένη δι' ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν σκευῶν, ἅτινα ἐξετίθεντο πρὸς θεῶν ὑπὸ τῶν κατόχων των.³

Ἴνα μὴ μένη δ' ὁ λαὸς καὶ ὁ στρατὸς ἀμέτοχος τῆς χαρᾶς, ἥτις ἔπρεπε νὰ εἶναι πάνδημος, ὁ γαμβρός, ὡς καὶ κατὰ τὴν στέψιν,⁴ διέτασσε νὰ στρώνωνται ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας τράπεζαι εἰς διάφορα μέρη τῆς πόλεως,⁵ ἐφ' ὧν παρετίθεντο ἄφθονα βρώματα ἀπὸ χρόνου ἱκανοῦ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν εἰς τὴν πρωτεύουσαν κομιζόμενα, εἰστία δ' ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ὡς ἐκ μεταγενεστέρων κειμένων μανθάνομεν, καὶ ὄρφανούς, πτωχοὺς καὶ χήρας.⁶

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὑπὸ τοὺς ἤχους αὐλῶν, συρίγγων καὶ κιθαρῶν, στεφανηφοροῦντος καὶ χορευόντος τοῦ δήμου,⁷ ἐγίνοντο παραστάσεις θαυματοποιῶν καὶ γελωτοποιῶν⁸, ἔτι δ' ἵπποδρομικοὶ ἀγῶνες καὶ παραστάσεις ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ,⁹ παρείχοντο δὲ φιλοτιμίαι εἰς τοὺς συγκλητικούς καὶ τὸν κληρον.¹⁰

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

¹ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τόξεως 214.20 ἔξ. Παραδέχονται ὅτι ροδιῶνες ἦσαν χρυσαὶ μῆλα, σύμβολα τοῦ ἔρωτος J. Ebersolt, Ἐνθ' ἄν. σ. 32. A. Rambaud, Ἐνθ' ἄν. σ. 835 ἢ καρποὶ ροιάς (λεξικ. Σοφοκλέους).

² Πασχάλιον χρονικὸν 693.4. Ἐπιθι καὶ Ἐπετηρίδος Ἐταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν τόμ. Β'. σ. 40 καὶ 41, Παναρέτου, Περὶ τῶν τῆς Τραπεζοῦντος βασιλέων (Tafel, Eustathii opusc. 369.31).

³ Θεοφυλάκτου Σιμοκάττου, Ἱστορία 58.20.

⁴ Γ. Κωδινού, Περὶ τῶν ὀφφικιῶν 98.10. Καὶ κατὰ τὴν πρόκυψιν ἐδίδοτο δῶρα, ἐπικόμβια δὴλα δὴ περιέχοντα ἀνά τρία χρυσαῖ, ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ νομίσματα (Θεοφυλάκτου Σιμοκάττου, Ἱστορία 57.26, Γ. Κωδινού, Περὶ τῶν ὀφφικιῶν 88.6).

⁵ Εὐαγγρίου, Ἐκκλησ. ἱστορ. 222.4, I. Κιννάμου, Ἱστορ. 211.7 ἔξ.

⁶ J. Aufhäuser, Das Drahenwunder des heiligen Georg 138.11.

⁷ Ζωσίμου, Ἱστορ. 249.19, Βίος Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως (Migne, PG. 20.1200).

⁸ Θεοφυλάκτου Σιμοκάττου, Ἱστορία 58.25.

⁹ Πασχάλιον Χρονικόν, 578.15, I. Κιννάμου, Ἐνθ' ἄν. 211.12.

¹⁰ I. Κιννάμου, Ἱστορ. 211.10. Ὁ Θεόφιλος κατὰ τὸ στεφάνωμα του ἔδωκεν εἰς τὸν Πατριάρχην χρυσοῦ λίτρας ιε', εἰς τὴν σύγκλητον πενήκοντα καὶ εἰς τὸν κληρον ιε'. (W. Regel, *Analecta Byzantinorussica* σ. 5), ὁ δὲ Μανουὴλ Κομνηνὸς κατὰ τοὺς γάμους του μετὰ τῆς Μαρίας τῆς Ἀντιοχείας τοὺς παρόντας πατριάρχας ἀφθόνῳ χρυσοῦ δεξιοσάμενος ἕκαστον ἀπέλυε, πρὸ πάντων γε μὴν χρυσοῦ κεντηναῖῳ τὴν ἐκκλησιᾶν ἐδωρήσατο (I. Κιννάμου, Ἱστορ. 211.9). Δωρεαὶ ἐγίνοντο ἐπ' εὐκαιρίᾳ βασιλικῶν γάμων καὶ πρὸς πόλεις καὶ δήμους· βίος Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως (Migne, PG. 20.1200).